

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**CARİ AÇIĞIN İKTİSADİ FAKTÖRLER VE ENERJİ İLE
İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Seda SÜZER**

**Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Feyyaz ZEREN

OCAK 2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Cari Açığın İktisadi Faktörler ve Enerji ile İlişkisinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 49 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 05/01/2022 tarihinde aşağıda ismi yazılı öğretim üyesi tarafından şahsıma iletilen İthenticate intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı Soyadı : Seda SÜZER
Öğrenci Numarası : 187221004
Ana Bilim Dalı : Uluslararası Ticaret ve Finansman
Programı : Uluslararası Ticaret ve Finansman
Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Danışman

Doç. Dr. Feyyaz ZEREN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimimde tüm süreç boyunca bana desteğini esirgemeyen, çalışmalarım sırasında sabırla her soruma cevap veren ve bilgisini benimle paylaşan değerli danışmanım Doç. Dr. Feyyaz ZEREN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tüm yaşantım boyunca ve tez dönemimde bana her konuda destek olan biricik aileme ve Yalova Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü öğretim üyelerine, son olarak en büyük destekçim Veli Can KANIK'a teşekkür ederim.

Seda SÜZER

05.01.2022

İÇİNDEKİLER

BEYAN BELGESİ.....	I
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
TABLolar.....	XIII
ŞEKİLLER.....	XV
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ AÇIK

1.1. Ödemeler Bilançosunun Yapısı	5
1.2. Ödemeler Bilançosu Kalemleri	5
1.2.1. Cari işlemler hesabı.....	6
1.2.1.1. Dış ticaret dengesi	7
1.2.1.2. Hizmetler dengesi	8
1.2.1.3. Yatırım geliri dengesi	8
1.2.1.4. Cari transferler	8
1.2.2. Sermaye hesabı ve finans hesabı	9
1.2.2.1. Doğrudan yatırımlar	10
1.2.2.2. Portföy yatırımları	10
1.2.2.3. Finansal türevler	10
1.2.2.4. Diğer yatırımlar	11
1.2.3. Net hata ve noksan hesabı.....	11
1.2.4. Resmi rezervler hesabı	12
1.3. Cari İşlemler Dengesi ve Denge Belirleyicileri	13
1.3.1. Cari işlemler açığının nedenleri	13
1.3.1.1. Dış ticaret açığı	13
1.3.1.2. Tasarruf yetersizliği	14
1.3.1.3. Yatırımlar	16
1.3.1.4. Faiz oranı	16
1.3.1.5. Ekonomik büyüme	16
1.3.1.6. Döviz kurları ve dış ticaret hadleri	17

1.3.1.7. Bütçe açığı	18
1.3.1.8. Enerjide dışa bağımlılık	18

BÖLÜM 2: CARİ AÇIĞIN İKTİSADİ FAKTÖRLER VE ENERJİYLE İLİŞKİSİ

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	21
2.1.1. Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler	21
2.1.1.1. Sermaye birikimi	21
2.1.1.2. Teknolojik gelişme	21
2.1.1.3. Siyasi, sosyal ve kültürel faktörler.....	22
2.1.1.4. Doğal kaynaklar	22
2.1.1.5. Nüfus ve işgücü	22
2.1.2. Ekonomik büyümenin cari açık üzerindeki etkisi	23
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	24
2.2.1. Yabancı sermaye kavramı	24
2.2.2. Yabancı yatırım türleri.....	24
2.2.2.1. Dolaylı yabancı yatırımlar	24
2.2.2.2. Doğrudan yabancı yatırımlar	24
2.2.2.3. Diğer yatırımlar.....	25
2.2.3. Doğrudan yabancı yatırımların cari açığa etkisi	25
2.2.3.1. Doğrudan etkileri.....	26
2.2.3.2. Dolaylı etkileri	26
2.3. Finansal Gelişme	27
2.3.1. Finansal gelişme kavramı	27
2.3.2. Finansal gelişme göstergeleri	28
2.3.3. Finansal gelişmenin cari açık üzerindeki etkisi.....	28
2.4. Enerji ve Enerji Tüketimi	29
2.4.1. Enerji kavramı ve önemi	29
2.4.2. Enerji tüketimini etkileyen faktörler	30
2.4.2.1. Enerji fiyatları.....	30
2.4.2.2. Nüfus artışı.....	30
2.4.2.3. Teknolojik gelişme	31
2.4.2.4. İstihdam ve demografik etkiler	31

2.4.3. Enerji tüketiminin cari açık üzerindeki etkisi	31
---	----

BÖLÜM 3: UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Amacı	33
3.2. Literatür Taraması	33
3.2.1. Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki	33
3.2.2. Cari açık ve finansal gelişme arasındaki ilişki	34
3.2.3. Cari açık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki	35
3.2.4. Enerji tüketimi ve cari açık arasındaki ilişki	35
3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Veri Seti	36
3.4. Araştırmanın Metodolojisi	36
3.4.1. Yatay kesit bağımlılığı	36
3.4.2. CADF panel birim kök testi	37
3.4.3. Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik testi	37
3.4.4. Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi	38
3.5. Ampirik Bulgular	38
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	41
KAYNAKÇA	45
ÖZGEÇMİŞ	49

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
CADF	: Crosssectional Augmented Dickey Fuller
CIPS	: Cross- Sectionally Augmented IPS
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
F.O.B.	: Free on Board
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
MTO	: Ton Eşdeğer Petrol
N	: Net Ticaret Hadleri
NHN	: Net Hata ve Noksan
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
PM	: İthalat Fiyat Endeksi
PX	: İhracat Fiyat Endeksi
SDR	: Özel Çekme Hakkı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
UFE	: Uluslararası Finans Enstitüsü
VAR	: Vektör Otoregresyon

TABLÖLER

Tablo 1: Ödemeler Dengesinin Şematik Yapısı	6
Tablo 2: Cari İşlemler Hesabı	7
Tablo 3: Ülkelerin Birincil Enerji Kaynağı Üretimi, 2013 (Mtoe).....	19
Tablo 4: Portföy Yatırımları ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Karşılaştırılması	25
Tablo 5: Finansal Gelişme Göstergeleri	28
Tablo 6: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	38
Tablo 7: CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları	38
Tablo 8: Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları	38
Tablo 9: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları	38

ŞEKİLLER

Şekil 1: Yatırım – Tasarruf Dengesi	15
Şekil 2: DYY’nin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etki Kanalları.....	26

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Cari Açığın İktisadi Faktörler ve Enerji ile İlişkisinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma	
Tezin Yazarı: Seda SÜZER	Danışman: Doç. Dr. Feyyaz ZEREN
Kabul Tarihi: 05/01/2022	Sayfa Sayısı: xx (ön kısım) + 49 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman	Bilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman
Ülkelerin ekonomik büyümeleriyle birlikte yaşanan talep artışlarının karşılanamaması ve talep ihtiyaçlarının ithalat ile birlikte sağlanması sonucunda döviz açığı meydana gelir ve bu durum cari açığın artmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple ülkelerin cari açığı etkileyen ekonomik büyüme, finansal gelişim, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi gibi faktörleri göz önünde bulundurarak dengeli bir iktisadi yapı kurlmaları gerekmektedir. Cari açığı etkileyen birçok değişkenin olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı cari açığı etkileyen iktisadi ve enerji ile faktörlerin cari açık ile olan nedensellik ilişkilerini incelemektir. Çalışma kapsamında seçilmiş OECD ülkelerinin 1981-2020 dönemi verileri kullanılmış olup ekonomik büyüme, finansal gelişim, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi değişkenlerinin cari açık ile olan ilişkilerinin analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde öncelikle paneli oluşturan değişkenlerin birbiri ile olan yatay kesit bağımlılığı ilişkisi analiz edilmiştir. Breush ve Pagan (1980) ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Uygulamanın devamında Pesaran'ın (2007), CADF birim kök testi uygulanmıştır. Farklı seviyelerde durağan olan paneller için Emirmahmutoglu Köse (2011) panel nedensellik testi uygulanırken, aynı seviyede durağan olan paneller için Dumitrescu (2012) nedensellik testi uygulanmıştır. Uygulamalar sonucunda, cari açıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilirken, cari açık ve doğrudan yabancı yatırım arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi görülmüştür. Ayrıca, cari açıktan enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Literatürde önceden yapılan çalışmalar incelendiğinde Türkoğlu'nun (2018) elde ettiği sonuçların bu çalışmanın ulaştığı bulgular ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Gelecek dönemdeki çalışmalarda bu araştırmada kullanılmayan işsizlik, yenilenebilir enerji gibi farklı değişkenler kullanılarak cari açığı etkileyen faktörlerin incelenmesi geliştirilebilir. Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme, Enerji Tüketimi, Panel Nedensellik Testi	

Yalova University Institute of Graduate Studies Master Thesis Summary

Thesis Title: Examining the Relationship of Current Account Deficit with Economic Factors and Energy: A Study on OECD Countries	
Thesis Author: Seda SUZER	Advisor: Assoc. Prof. Dr. Feyyaz ZEREN
Date of Acceptance: 05/01/2022	Total Number of Pages: xx (pretext) + 49 (main body)
Department: International Trade and Finance	Field of Study: International Trade and Finance
As a result of the inability to meet the demand increases with the economic growth of the countries and the fulfillment of demand needs together with imports, a foreign exchange deficit occurs, and this leads to an increase in the current account deficit. For this reason, countries need to establish a balanced economic structure by considering factors such as economic growth, financial development, foreign direct investments and energy consumption that affect the current account deficit. It is seen that there are many variables that affect the current account deficit. The aim of this study is to examine the causality relations between the economic and energy and factors affecting the current account deficit with the current account deficit. Within the scope of the study, the 1981-2020 period data of selected OECD countries were used and the relations between the variables of economic growth, financial development, foreign direct investments and energy consumption with the current account deficit were analyzed. In the application part of the study, first of all, the relationship between the variables forming the panel and the cross-sectional dependence with each other was analyzed. The cross-section dependency test of Breush and Pagan (1980) and Pesaran, Ullah and Yamagata (2008) was used. In the continuation of the application, Pesaran's (2007) CADF unit root test was applied. While Emirmahmutoğlu Kose (2011) panel causality test was applied for panels that were stationary at different levels, Dumitrescu (2012) causality test was applied for panels that were stationary at the same level. As a result of the applications, one-way causality was determined between the current account deficit and economic growth, while a two-way causality relationship was observed between the current account deficit and foreign direct investment. In addition, it has been determined that there is a one-way causality relationship between the current account deficit and energy consumption. When the previous studies in the literature were examined, it was determined that the results obtained by Turkoglu (2018) were similar to the findings of this study. In future studies, examining the factors affecting the current account deficit can be improved by using different variables such as unemployment, renewable energy, which are not used in this research. Keywords: Current Account Deficit, Economic Growth, Financial Development, Energy Consumption, Panel Causality Test	

GİRİŞ

Cari açık kavramı bir ülkedeki ekonomik koşullar hakkında bilgi sahibi olmak için yararlanılan belirleyici bir faktördür. Ülkeler için kritik bir öneme sahip olan cari açık, ülke içindeki mal ihracatı ve mal ithalatı ve hizmet ihracatı arasındaki farkı temsil etmektedir. Bir ülkede cari açık söz konusu ise, o ülke ekonomisinin tasarruflarının yatırımlarını karşılayamadığı söylenebilir. Cari açığın yaşandığı ülkelerde tasarruflar yurt dışından ithal edilen mal ve hizmetlerle sağlanmaktadır.

Bir ülke ürettiğinden fazla harcama yapıyor ise o ülke ekonomisinde açıklar meydana gelir ve bu açık finanse edilemezse ülke ekonomisi olumsuz yönde etkilenir. Tasarruf ihtiyacının karşılanamadığı durumlarda oluşan cari açığın kontrol altına alınması için ithalat oranlarının azaltılması gerekli olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret oranları giderek artış göstermektedir ve bu nedenle bu ülkeler cari açık sorununu genel olarak yaşamamaktadırlar. Finansal gelişim, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi gibi değişkenler cari açığı dengede tutmak için önemsenmesi gereken faktörlerdir.

Cari açık problemine neden olan değişik faktörler bulunmaktadır. Enerji tüketimi, finansal gelişim, faiz oranları, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar gibi değişkenler söz konusu probleme sebep olan faktörlere örnek olarak gösterilebilir. Belirtilen bu faktörler gelişmekte olan ülkeler ya da gelişmiş ülkeler için değişiklik gösterebilmektedir. Söz konusu faktörlerden biri olan ekonomik büyüme oranındaki değişimler neticesinde yatırım hacmi ve kâr düzeyinin artması gibi gelişmeler nedeniyle cari açık seviyesinde değişiklikler yaşanmaktadır.

Cari açığı etkileyen iktisadi faktörlerden biri olan finansal gelişim kavramı finans piyasasında yaşanan gelişmeleri kapsamaktadır. Finansal gelişim, finans piyasasının içerdiği araçların daha etkili bir şekilde kullanılmasıyla oluşmaktadır. Söz konusu gelişme, yabancı sermaye miktarını ve girişlerini kolaylaştırarak tasarruf oranlarını yükseltmektedir ve bununla birlikte ekonomik büyümeye de neden olmaktadır.

Bir ülkede yaşayan bireyler veya ülkedeki bir firmanın başka bir ülkede ticaret yapmak amacıyla gerçekleştirdiği yatırımlar olarak tanımlanan doğrudan yabancı yatırımlar cari açığı etkileyen faktörlerden biridir. Doğrudan yabancı yatırım yapan ülke, birey ya da firmanın gerçekleştirdiği yatırım sonrasında ülkeye döviz girişi sağlanmaktadır ayrıca bu giriş ödemeler dengesinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Cari işlemler dengesinde oluşan bir açığın giderilmesi için finans hesabı kullanılır ve bu hesap doğrudan yabancı yatırımlar, dolaylı yabancı yatırımlar ve diğer yatırımları kapsamaktadır.

Çalışmanın içeriğinde de belirtildiği üzere cari açığı etkileyen faktörlerden olan enerji tüketimi kavramı oldukça öneme sahip olan bir değişkendir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler diğer konularda olduğu gibi enerji ihtiyacında da dışa bağımlı durumdadırlar. Bu sebeple enerji fiyatlarında yaşanan artışlar dış ticaret açıklarına ve dolayısıyla cari açığa neden olmaktadır. Bunun yanında, enerji talebi oranlarının yükselmesiyle enerji harcamaları doğru orantılı olarak artış göstermektedir. Enerji harcamalarının yükselmesi dışa bağımlılığı artırmakta ve bu durum cari açığı etkilemektedir.

Çalışmanın Konusu

Günümüzde yaşanan yoğun küresel krizlerinde etkisiyle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere cari işlemler dengesinin sağlanması ülkelerin finans piyasaları için oldukça önem taşımaktadır. 1980 yılından sonra küreselleşmenin ilerlemesiyle ve liberalleşmelerin her sektörde artış göstermesiyle birlikte cari açık probleminin ilerlemesi gündeme gelmiştir. Ödemeler bilançosunda yaşanan sorunlar ülkeler için makroekonomik açıdan sıkıntılar yaratmış ve krizlerden daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. Özellikle ülkelerde yaşanan ekonomik büyüme, finansal gelişim, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi gibi değişkenlerin cari işlemler dengesini etkileyerek ekonomilerini belirleyici niteliğe sahip oldukları görülmektedir.

Ülkelerin makroekonomik gücü için bir gösterge niteliğinde olan cari açığı belirleyen ekonomik büyüme, finansal gelişim, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmada;

- Birinci bölüm içinde ödemeler bilançosu ve cari açık hakkında teorik bilgiler verilecektir.
- İkinci bölümde cari açığı belirleyen iktisadi ve enerji ile ilgili faktörlerin açıklamaları yapılacaktır.
- Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri çalışmanın üçüncü bölümünde uygulama ile birlikte yorumlanacaktır.

Uygulamada elde edilen sonuçlar değerlendirilecek ve yorumlanacaktır. Son olarak ileride yapılacak çalışmalar için öneriler sunulup çalışma son bulacaktır.

Çalışmanın Önemi

Küresel cari işlemler dengesi sorunları, finansal piyasayı tehdit etmesi sebebiyle son yıllarda ekonomistlerin, araştırmacıların ve politikacıların en fazla tartıştığı problemler arasında yer almaktadır. Cari açık tehdidi, her dönemde gerek gelişmekte olan gerekse gelişmemiş ülkelerin en önemsedığı konuların başında gelmektedir. Cari açık sorunu ile başa çıkabilmek için öncelikle cari açığın belirleyicileri üzerine odaklanılmalıdır.

Bu çalışma ile cari açık problemini araştıran diğer araştırmalara ek olarak literatüre katkı sağlanmak hedeflenmiştir ve bu da çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Elde edilecek bulgular ile cari açığı belirleyen faktörlerin analiz edilip cari açık tehdidine karşı çözüm üretebilmek açısından çalışma önem arz etmektedir. Bu çalışma, cari açık sorununun belirleyicileri konusunu ele alacak diğer benzer çalışmalara katkı sağlayacak nitelikte olması nedeniyle önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, cari açığı belirleyen ekonomik büyüme, finansal gelişme, doğrudan yabancı yatırımlar gibi iktisadi faktörler ve enerji tüketiminin OECD ülkeleri için, 1981-2020 dönemini içeren yıllık veriler ile birbiri ile olan ilişkisini panel nedensellik analizleri yardımı ile test etmektir.

Çalışmanın ampirik bulgular kısmında seçilmiş olan değişkenlerin ilişkilerini içeren testlerin sonuçları paylaşılabacaktır. Çalışma sonunda elde edilen bulgular ile cari açık problemine karşı bir çözüm geliştirmek hedeflenmektedir.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Çalışmanın uygulama bölümünde zaman serisi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle Breush ve Pagan (1980) testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) testi kullanılarak paneller arası yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı analiz edilecektir. Paneller arası yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre Pesaran'ın (2007) CADF panel birim kök testleri kullanılacak ve panellerin durağanlık seviyeleri tespit edilecektir. Son olarak farklı seviyelerde durağan çıkan paneller Emirmahmutoğlu Köse (2011) panel nedensellik testi uygulanırken aynı seviyede durağan olan paneller için Dumitrescu (2012) nedensellik testi kullanılacak ve paneller arası nedensellik ilişkilerini içeren sonuçlar sunulacaktır.

Literatür İncelemesi

Çalışmanın bu bölümünde çalışmanın konusuyla benzerlik gösteren literatürdeki bazı çalışmalara yer verilecektir.

Hepektan ve Çınar (2012), çalışmasında cari işlemler dengesi ve GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemiş ve çalışmasında 27 OECD ülkesinin 1975-2008 dönemi verilerini kullanmıştır. Araştırmada panel eş bütünleşme testinden yararlanılarak uzun dönemli ve anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Akbaş (2012), çalışmasında 20 OECD ülkesi için 1990-2010 verilerini kullanarak ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sözü geçen iki değişken arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için panel veri analizi yöntemi kullanılmış ve Akbaş (2012), değişkenler arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alper ve Oransay (2015), cari açık ve finansal gelişim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında 24 OECD ülkesini ve 1995-2012 dönemi verilerini ele almıştır. Panel nedensellik testi kullanılmış ve çalışmanın sonucunda tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Oeking ve Zwick (2015), çalışmasında 23 OECD ülkesinde cari açık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada 1990-2013 dönemi çeyreklik verileri kullanılmış olup veriler Granger nedensellik testiyle analiz edilmiştir. Bu analize göre; iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mencinger (2008), çalışmasında AB'ye yeni üye olan ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırımlar ve cari açık arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada 1996-2016 verileri ele alınmıştır ve panel nedensellik testi kullanılmıştır. Analizlere göre, doğrudan yabancı yatırımların cari açık üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akbaş (2013), çalışmasında G7 ülkelerini ele almış ve doğrudan yabancı yatırımlar ile cari açık arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla 1990-2011 dönemi verilerini kullanmış ve analizlerinde panel eş bütünleşme ve

nedensellik testlerinden yararlanmıştır. Çalışmada doğrudan yabancı yatırımlardan cari açık üzerine tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkoğlu (2018), çalışmasında OECD ülkelerinin 1985-2015 dönemi verilerini ele almıştır. Çalışmada cari açık, döviz kuru ve enerji tüketimi arasındaki ilişki incelenmiş olup panel veri analizi yönteminden yararlanılmıştır. Yapılan testler sonucunda değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uysal vd. (2015), ekonomik büyüme, enerji ve cari açık arasındaki ilişkiyi çalışmasına konu edinmiştir. 1980-2012 dönemi verileri Johansen ve VAR analizi yöntemleri kullanılarak test edilmiştir. Değişkenlerin uzun dönemde nedensellik ilişkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan vd. (2017), çalışmasında cari açık ve büyüme arasındaki ilişkiyi OECD ülkeleri üzerinde incelemiştir. Çalışmada 1980-2014 yılları arasındaki veriler ele alınmış ve VECM, nedensellik analizi yöntemleri kullanılarak değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Uysal vd. (2015), çalışmasında 1980-2012 dönemini kapsayan büyüme, cari açık ve enerji tüketimi verilerini kullanmıştır. Verilere Johansen eş bütünleşme testi uygulanmış olup, ek olarak etki-tepki analizi ve ayrıca varyans ayrıştırması yapılmıştır. Uygulamada değişkenler arası çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM 1: ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ AÇIK

1.1. Ödemeler Bilançosunun Yapısı

Bir ülkede bir yılı geçkin bir sürede devamlı şekilde ikamet eden bireylerin başka bir ülkede ikamet eden bireyler ile gerçekleştirdikleri mal ve hizmet veya finansal varlık ve yükümlülükler gibi ekonomik işlemlerin kayıt altında tutulması amacıyla hazırlanan rapor ödemeler bilançosu olarak adlandırılmaktadır (Eğilmez, 2014).

Uluslararası Para Fonu tarafından ödemeler bilançosu, ‘Belirli bir süre zarfında, ülkenin yerleşik insanları ile yabancılar arasında oluşan iktisadi akımlarla ilgili olan değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezerv değişmelerinin sistematik bir şekilde ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak hazırlanmış istatistikî bir belgedir.’ olarak tanımlanmıştır (Yücel, 1973: 15).

Ödemeler bilançosu, bir ülkede yaşayan bireyler ile başka bir ülkede yerleşik olarak yaşayan bireyler arasındaki tüm işlemlerin sistematik kaydını gösterir.

Ödemeler dengesi, mal ve hizmet piyasası, sermaye piyasası, faktör piyasasını içeren, yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin diğer ekonomilerle olan ilişkilerini kapsayan istatistikî bir tablodur (Yılmaz, 1993: 4).

Toplumlar, tarih boyunca çeşitli yöntemlerle ödemeler bilançosu dengesini sağlamaya çalışmışlardır. Ödemeler dengesi kavramı ilk kez, 1767’de Merkantilist düşünce temsilcilerinden J. Stewart Johnson tarafından öne sürülmüştür (Güven ve Türkan, 2016). Ülkelerin ödemeler dengesini sistemli bir hale getirmesi ise Ödemeler dengesinin ülkeler tarafından sistematik bir şekilde oluşturulması ise II. Dünya Savaşı ardından Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) kurulmasıyla meydana gelmiştir. IMF, 1948’de ödemeler dengesinin uluslararası çerçevede geçerli hale gelmesi için ödemeler dengesi kılavuzunu yayınlamıştır (Çermikli, 2018: 52).

Ödemeler bilançosu kapsadığı hesaplar nedeniyle bir ülkenin ekonomisinin genel durumunu anlatması bakımıyla oldukça önemlidir. Ayrıca bilançonun detaylı incelenmesi ekonominin mevcut ve gelecek riskleri içermesinin haricinde, ilerleyen süreçlere yönelik sunulacak politika önerileri için de bir gereklilik olmuştur.

Bir ülkenin ödemeler dengesinde, bir yılda diğer ekonomilerle yaptığı mal, hizmet, transfer ve varlık işlemleri yer alır. Ödemeler bilançosuna kaydedilen işlemler belirli bir dönemi kapsar ve bu durum onun stok değil akım değişken olma özelliğinden kaynaklanır (Avcı, 2015: 4). Ülkenin dış ekonomiden mal ve hizmet satın alması gibi işlemler hesaba eksi olarak kaydedilirken, ülkenin dış ekonomiye mal ve hizmet satması işlemleri hesaba artı olarak kaydedilmektedir.

1.2. Ödemeler Bilançosu Kalemleri

Belirli bir dönem sürecince, bir ülkedeki ikamet eden kişilerin diğer yabancı ülkelerdeki yerleşik kişilerle gerçekleştirdikleri ekonomik ilişkilerinin sonucunu ifade eden sistematik raporlara “Ödemeler Bilançosu” denir. Ödemeler Bilançosu belirli bir süre zarfında gerçekleştirilen işlemleri gösterir. Bu durum ödemeler bilançosunun bir akım kavramı olmasını göstermektedir.

Ödemeler bilançosu kalemleri 4 temel hesaptan oluşmaktadır:

- 1- Cari İşlemler Hesabı,
- 2- Sermaye Hesabı,
- 3- Resmi Rezervler Hesabı
- 4- Net Hata ve Noksan Hesabı

Tablo 1. Ödemeler Dengesinin Şematik Yapısı

İşlem Grupları	Alacak	Borç
Çizgi-Üstü İşlemleri		
I. Cari İşlemler Hesabı		
A.Mal İhracat ve İthalatı	(+)	(-)
Dış Ticaret Bilançosu	(+)	(-)
B. Hizmet İhracatı ve İthalatı	(+)	(-)
C. Tek Yanlı Transferler	(+)	(-)
1.Özel Bağış ve Hediyeler	(+)	(-)
2.Hükümet Transferleri	(+)	(+)
Cari İşlemler Bilançosu	(+)	(+)
II. Sermaye Hesabı		
A. Uzun Süreli Sermaye	(+)	(-)
1.Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	(+)	(-)
2.Özel Portfolyo Yatırımları	(+)	(-)
3.Resmi Sermaye İşlemleri	(+)	(-)
B. Kısa Süreli Sermaye (Denkleştirici Olmayan)	(+)	(-)
Sermaye İşlemleri Bilançosu		
III. İstatistik Farklar		
Çizgi Altı İşlemleri		
IV. Resmi Rezervler Hesabı		
1.Kısa Süreli Sermaye	(+)	(-)
2.Döviz	(+)	(-)
3.Parasal Altın	(+)	(-)
4.SDR ve IMF Rezerv Pozisyonu	(+)	(-)
Resmi Rezervler Bilançosu	(+)	(-)

Kaynak: İzdeş Terkoğlu (2010: 14).

1.2.1. Cari işlemler hesabı

Cari İşlemler hesabı, ödemeler dengesindeki en önemli kalemlerden biridir; otonom kalemlerden ya da çizgi üstü olarak isimlendirilen kalemlerden biridir (Yıldırım, 2010: 36). Bu hesap, ülkenin dış ülkelerle olan mal ve hizmet işlemlerini kapsamaktadır. Cari işlemler hesabı, milli gelir hesabıyla da doğrudan ilgili olan bir hesaptır. Bir ülkede üretilen ve sonrasında dış ülkelere satılan mallar, üretici ülkenin ulusal hasılasıyla ilgilidir. Bu nedenle, bu hesapta meydana gelen açık veya fazla, ülkenin milli geliriyle ve diğer ekonomik değişkenlerle doğrudan ilişkilidir.

Cari işlemler dengesi, ekonomideki mal ticareti ve üretici etmenlerinin döviz gider ve gelirlerinin dengesini belirlemektedir. Döviz açığının belirlenmesinde önemli bir faktör olarak kabul edilebilir. Cari işlemler hesabı fazla, yani pozitif bir durumdaysa bu ekonominin borç verebilir olduğunun göstergesidir. Fakat cari işlemler hesabı negatif

yani açık veren bir durumdaysa, ekonominin borçlanabileceği anlamına gelmektedir (Yayar ve Demir, 2014: 124).

Tablo 2: Cari İşlemler Hesabı

Cari İşlemler Hesabı
A. Dış Ticaret Dengesi
1. Genel Mal Ticareti
1.1. İhracat f.b.o
1.1.1. İhracat f.b.o
1.1.2. Bavul Ticareti
1.1.3. Uygulama: Diğer Mallar
1.2. İthalat f.b.o
1.2.1. İthalat e.i.f
1.2.2. Uygulama: Navlun ve Sigorta
1.2.3. Uygulama: Diğer Mallar
2. Parasal Olmayan Altın
3. Limanlarda Sağlanan Mallar
B. Hizmetler Dengesi
1. Taşımacılık
1.1. Navlun
1.2. Diğer Taşımacılık
2. Turizm
3. İnşaat Hizmetleri
4. Sigorta Hizmetleri
5. Finansal Hizmetler
6. Diğer Ticari Hizmetler
7. Resmi Hizmetler
8. Diğer Hizmetler
C. Gelir Dengesi
1. Ücret Ödemeleri
2. Yatırım Geliri
2.1. Doğrudan Yatırımlar
2.2. Portföy Yatırımları
2.3. Diğer Yatırımlar
2.3.1. Faiz Geliri
2.3.2. Faiz Gideri
2.3.2.1. Uzun Vade
2.3.2.1.2. Genel Hükümet
2.3.2.1.3. Bankalar
2.3.2.1.4. Diğer Sektörler
2.3.2.2. Kısa Vade
D. Cari Transferler
1. Genel Hükümet
2. Diğer Sektörler
2.1. İşçi Gelirleri
2.2. Diğer Transferler

Kaynak: Ekşi (2010: 8).

Cari işlemler hesabı dört alt dengeden oluşmaktadır. Bu dört denge; Dış ticaret dengesi, hizmetler dengesi, gelir dengesi ve karşılıksız transferlerdir. Aşağıdaki tablo bahsedilen bu dört dengeyi ve alt başlıklarını içermektedir.

1.2.1.1.Dış ticaret dengesi

Dış Ticaret Dengesi kalemi, cari işlemler hesabının önemli bir kalemidir. Bir ülkenin ekonomik ilişkileri sonucunda elde ettiği dövizler ve kaybettiği dövizlerin miktarını da ifade eden cari işlemler hesabının içerdiği mal ticareti veya dış ticaret kalemi, ülkede ikamet eden kişilerle diğer ülkelerdeki yerleşik kişiler arasındaki mal ihracatı ve ithalatı yer almaktadır. Mal ticareti işleminde ihracatın ithalatı karşılama verileri, işlemin değerlendirilmesi aşamasında önemli ipuçları sağlamaktadır (Dinler, 2005: 32).

Mal ticareti hesabı, mal ithalat ve ihracatını kapsayan bir alt hesaptır. Bu hesap, yurt dışında yaşayan insanlar ve yurtiçinde yaşayan insanlar arasında meydana gelen mal ihracat ve ithalatını içerir. Bu hesap, görünür mal ticareti diye de adlandırılır. Aynı zamanda gerçekleştirilen mal ithalat ve ihracatı ile ülkeler arası gerçekleşen ekonomik işlemlerin önemli bir bölümünü temsil etmektedir. Transit ticaret gelirleri, taşımacılık, navlun, sigortacılık gibi çeşitli hizmet gelirleri de mal ticareti hesabına dahil edilmektedir.

1.2.1.2. Hizmetler dengesi

Diğer ülkeler ile gerçekleştirilen hizmet ithalat ve ihracat işlemleri bu hesapta incelenmektedir. Hizmet alanındaki ithalat ve ihracatın gelir ve giderlerini kapsayan hizmetler dengesi hesabının içinde şu hesaplar bulunmaktadır: Sigorta Hizmetleri, Taşımacılık (Navlun dahil), Turizm Gelir ve Giderleri, Haberleşme Hizmetleri, Ticaret ve Ticaret Bağlantılı Diğer Hizmetler, Finansal Hizmetler, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri, Patent ve Lisans Komisyonları, İnşaat Hizmetleri, Finansal Kiralama hizmetleri, Kültürel ve Eğitsel Hizmetler ile Resmi Hizmetler.

1.2.1.3. Yatırım geliri dengesi

Portfolyo yatırımları geliri ve doğrudan yatırımları gelirlerini içeren hesap yatırım geliri hesabıdır. Bu hesapta yalnızca söz konusu yatırımların gelirleri bu hesaba kaydedilir.

Türkiye’de çalışan ve gelir sağlayan yabancı kişilerin kazandıkları ücretler, portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar ve başka yatırımlardan alınan gelirler ve gerçekleştirilen ödemeler yatırım geliri dengesi hesabı içerisinde yer alan alt hesaplardır.

Net yatırım geliri hesabı ise uluslararası yatırım gelir ve giderlerini kapsamaktadır. Net yatırım geliri hesabında; yabancı ülkelere sağlanan hisse senetleri ve tahvil kazançları, yabancı ülkelere sağlanan doğrudan yatırım kar transferleri, borçlardan alınan faiz gelirleri yer almaktadır. Dış borç stokunun yükselmesi ile ülkemizdeki yabancıların hisse senetleri ve tahvil yatırımlarından sağladıkları kazançların artması ülkemizdeki net yatırım geliri hesabında negatif bakiye meydana gelmesine neden olmaktadır.

1.2.1.4. Cari transferler

Uluslararası hibeler ve yurt dışındaki vatandaşların yurt içindeki yakınlarına ilettikleri havalelerden oluşan işçi gelirleri cari transferlerin en önemli kalemlerini oluşturmaktadır (TCMB, 2012).

İşçi gelirleri ve resmi transferler cari transferler hesabı içerisinde yer almaktadır. Bunun yanında, mal, hizmet veya para girişi olduğu halde kaynak aktarımı gerçekleşmediği

transferleri içermektedir. Cari transferler hesabının sektör dağılımı şu şekildedir; Genel Hükümet ve Diğer Sektörler. Genel Hükümet, hibe vb. işlemleri içerirken, diğer sektörler işçi havaleleri ve diğer transferleri içermektedir (TCMB, 2013).

Ülkeler arası meydana gelen ve karşılıklı ödeme sağlanmayan bağış ve hibe şeklinde olan işlemler bu kalem altındadır. Bu şekilde olan işlemler ‘tek yanlı’ ya da ‘karşılıksız transfer’ olarak tanımlanır. Bu bağışlar tek yanlı transferlerin türüne göre resmi ya da özel şekilde olabilir. Hükümetlerin hibe olarak gerçekleştirdikleri maddi yardımlar, gıda ve medikal yardımlar, sağlık, kültür, eğitim alanında faaliyet gösteren kuruluşlara sağladığı ödemeler gibi giderler, resmi tek yanlı transferlere örnek olarak gösterilebilir.

Özel kuruluş veya kişilerin dış ülkelere sağladıkları bağışlar ise özel tek yanlı transferleri kapsamaktadır. Yurt dışındaki işçilerin yolladıkları dövizler ile ikamet amacıyla ülkeye göç sağlayan kişilerin getirdikleri paralar ülkemizde karşılıksız transfer olarak kabul edilir ve cari transferler hesabına kaydedilir. Gerçekleştirilen bu karşılıksız maddi hareketlilik, bağışta bulunan ülke için borç olarak nitelendirildiğinden, bu işlemler tek yanlı transferler hesabının borç kısmına yazılır.

1.2.2. Sermaye hesabı ve finans Hesabı

Bir ülkenin dış ülkeler ile gerçekleştirdiği varlık transferleri sermaye ve finans hesabı içerisinde yer alır. Sermaye hesabı; hisse senedi, tahvil, arazi, bina ve benzeri varlıklar ile banka mevduat hesapları sermaye hesabına kaydedilmektedir.

Sermaye transferleri ve finansal olarak gösterilemeyen varlıkların sağlanması ve satın işlemleri sermaye hesabını oluşturmaktadır. Borcu alacak kişinin borç affı yapması, diğer bir ifadeyle borç alacaklısının alacak hakkından vazgeçmesi ve diğer sermaye transferleri kaydedilir (Benli, 2018: 11).

Sermaye ihracat ve ithalatı ekonomik işlemlerin önemli maddelerinden biri olup cari dengede finansmanı gerçekleştiren işlemdir. Bir ülkedeki yerleşik olan kişi ya da ülkedeki bir kuruluşun diğer bir ülkede gerçekleştirdiği fiziki yatırımlar (arazi, bina, tesis vb.) ve diğer ülkeye gönderdikleri yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonosu vb. gibi mali fonlar, sermaye işlemlerini oluşturmaktadır. Yabancı ülkeler ile gerçekleştirilen sermaye işlemleri ödemeler bilançosunda sermaye hesabına ülkeye döviz girişi varsa (+), döviz çıkışı varsa (-) olarak kaydedilmektedir. Sermaye giriş ve çıkışının toplamı, sermaye ve finans hesabı dengesini oluşturmaktadır. Dengenin pozitif olması, gelen sermayenin çıkan sermayeden çok olduğu anlamına gelir (Kantarıcı Türk, 2019: 8).

Sermaye hareketlerine bağlı olan devalüasyonlar makroekonomik istikrar açısından ülkenin cari işlemler dengesini etkilemektedir. Bu gibi durumlarda ülkelerdeki enflasyon oran beklentileri değişebilmektedir. Ülkeye giren ve çıkan sermaye transferlerindeki değişkenlikler mali daralmayı etkilediği için sermaye hareketleri oldukça önemlidir. Sermaye hareketlerini ise döviz kurunun gösterdiği istikrar etkilemektedir (Togan ve Berument, 2011: 15).

Ekonomik işlemler yalnızca mal ve hizmet akımlarını kapsamaz. Sermaye hareketlerinin yanı sıra finansal hareketler de ekonominin bir parçasıdır. Bahsedilen bu finansal

hareketler, portföy, doğrudan ve diğer yatırımlar başlıkları altında finans hesabına kaydedilir.

Kısa ve uzun vadeli ülkeler arası gerçekleşen sermaye akımlarının kaydedildiği bir hesap olan finans hesabı, bir ulusun dış finansal yükümlülük ve varlıklarındaki artış ve azalışlarını ayrıca bu değişimlerin karşılıklı kayıtlarını kapsamaktadır (Keskin, 2019: 282).

Finans hesabı için önemli noktalardan biri, bu hesap yalnızca belirli dönemde (genellikle bir yıl veya üç ay) gerçekleşen varlık artış ve azalışlarını içermektedir. Diğer bir ifadeyle finans hesabı, zamanla biriken varlık stokunu ifade etmez. Diğer bir önemli nokta ise, varlık hareketlerinin tümü brüt değil, net değişimleri ifade etmektedir. Satışı gerçekleşen varlıklar ile satın alınan varlıklar arasındaki fark net değişimi belirler.

1.2.2.1. Doğrudan yatırımlar

Yatırımcının kendi ülkesi dışındaki bir ekonomide gerçekleştirdiği uzun vadeli yatırımlar doğrudan yatırımlardır. Yatırımcı başka bir ülkede olan işletmenin %10'luk kısmını ya da daha fazlasını satın alıyor ise veya kendi ülkesi dışında yeni bir işletme kurması işlemi doğrudan yatırımı ifade eder.

Doğrudan yatırım hareketleri özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşır. Doğrudan yatırım hareketleri portföy yatırımları ile karşılaştırıldığında daha uzun vadelidir. Portföy yatırımları ekonomide kırılğanlıklar meydana getirebilir fakat doğrudan yatırımlar ekonomide kırılğanlıklara sebep olmamaktadır. Bunun en önemli nedeni doğrudan yatırımların uzun vadeli kabul edilmesidir. Dolayısıyla portföy yatırımlarına göre doğrudan yatırımlar daha çok tercih edilmektedir.

1.2.2.2. Portföy yatırımları

Bir şirketin hisse senetlerinin yabancı yatırımcılar tarafından satın alınması işlemi portföy yatırımları olarak ifade edilir. Bu işlem yalnızca ülkeye döviz girişi sağlamaktadır (Kutlu ve Emir, 2015: 270).

Portföy yatırımları diğer bir ifadeyle, borç ve hisse senedi şeklindeki menkul değer yatırımlarını kapsayan işlemleri içermektedir.

Borç senetleri ve hisse senetleri ve yatırım fonu katılma payları, portföy yatırımlarına konu olan iki önemli menkul kıymet olarak değerlendirilmektedir. Borç senetleri borcu belgeleyen ve devredebilen finansal araçlar olarak tanımlanır. Bir yıl ya da daha kısa bir süreyle temin edilen banka bonosu, hazine bonosu, finansal ve ticari bonolar borç senetlerini oluşturan menkul kıymetlerdir.

En basit ifadeyle hisse senedi, halka arz edilen menkul kıymetler olarak tanımlanır. Hisse senetleri sahiplerine çeşitli haklar sağlamaktadır. Bu haklar; konusu olan kuruluşlarda yönetime katılma hakkı, pay alma hakkı, ortaklık hakkı, kâr payı gibi olan haklardır (Akışoğlu, 2013: 6).

1.2.2.3. Finansal türevler

Bir dayanak varlıktan bağımsız şekilde alım ve satımı yapılan ayrıca bir dayanak varlığın değerine bağlı olan araçlar finansal türevlerdir. Başka bir tarihte gerçekleşecek alım ve satım işleminin şartlarının bugünden belirlenmesi ve sözleşmeler ile tarafları hukuki olarak bağlayan işlemler finansal türevler olarak tanımlanır. Söz konusu sözleşmeler, vadeli veya opsiyon sözleşmeler olarak iki başlıkta toplanır.

1.2.2.4. Diğer yatırımlar

Önceki başlıklarda bahsedilen portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar, finansal türevler haricinde olan diğer tüm finansal hareketler diğer yatırımları içermektedir. Diğer yatırımlarda da önce bahsedilen finans hesaplarında olduğu şekilde, varlık ve yükümlülük ayrımı konusunda tür ve sektör olarak alt ayrımlar bulunmaktadır (TCMB, 2011):

- Efektif ve mevduatlar,
- Krediler,
- Sigorta, emeklilik ve standardize garanti şemaları,
- Ticari krediler ve avanslar (ihracat ve ithalat için açılan krediler),
- Diğer alacak ve borçlar
- Özel Çekme Hakları

1.2.3. Net hata ve noksan hesabı

Gerçekleştirilen işlemlerin her biri ödemeler dengesinde kayıt altına alınmaktadır. Bu işlemlerin kaydı sırasında gerçekleştirilen hatalı ve noksan kayıtlar bu hesap altında oluşturulmaktadır. Ödemeler dengesinde cari işlemler hesabı ve sermaye hesabının toplamı finans hesabına eşit olmak zorundadır. Fakat verilerin kaynaklarının değişiklik göstermesi (Bazı veriler gerçek kayıtlardan oluşurken, bazı veriler anket türü çalışmalar sonucu elde edilen tahminlerden oluşmaktadır.) bazı farklara neden olmaktadır. Oluşan bu farklılıklar neticesinde meydana gelen farklar Net Hata ve Noksan (NHN) hesabına kaydedilmektedir. Net Hata ve Noksan Hesabı, sermaye ve cari işlemler hesabının toplamının çıkarılması ile oluşmaktadır. Net hata ve noksan hesabının büyük oranda olması kayıt dışılık ve kayıt hatalarının da büyük olduğu anlamına gelmektedir.

NHN hesabı, kaynağı belli olmayan maddi giriş ve çıkışların kaydedildiği hesap olup, bu para giriş çıkışlarının net dengesini göstermektedir. Bu hesap, ödemeler dengesi istatistiklerini eşitlemek ve denkleştirmek amacı ile kullanılmaktadır (Konaç, 2018).

Ödemeler dengesi çift kayıt muhasebe sistemine göre tutulur ve bu nedenle dengede olması şarttır. Fakat hesap kayıt işlemleri sırasındaki bazı kayıt hataları ve eksiklikler dengenin sağlanamamasına neden olmaktadır. Oluşan bu fark sonucunda dengenin sağlanması için ters işaretli olarak net hata ve noksan hesabında işlem kayıt altına alınır. Ödemeler dengesinin sağlanması için farkın ters işaretli olarak yazılması gerekmektedir. Söz konusu farklılıklar ve hatalar yanlış değerlendirme, tahmin hataları, zaman farklılıkları, bilgi eksikliği gibi nedenlerden dolayı kaynaklanmaktadır. Ortaya çıkan bu farklılıklar, NHN hesabında düzeltilmektedir (Parasız, 2007: 68).

Net hata ve noksan hesabı için standart bir orandan bahsedilemez. Buna bağı olarak bu oranın yükselmesi ve aynı yönde ilerliyor olması ölçümlerin, kayıtların, anketlerin ve hesapların doğru olmama ihtimalini artırır.

1.2.4. Resmi rezervler hesabı

Rezerv varlıklar, ülke ödemelerinin kontrol altında tutulması, ödemelerde oluşan dengesizlikleri düzenlemek amacıyla kullanılmak için hazır olan dış varlıklar olarak ifade edilir. Kullanılan bu dış varlıklar, ülkedeki para konusundaki yetkili tarafından kullanılır.

Resmi Rezerv Hesabı ödemeler bilançosunun ana hesap kalemlerinden biridir. Bu hesapta ülkenin sahip olduğu altın ve döviz rezervlerindeki değişimler bulunmaktadır. Döviz rezervindeki artış resmi rezerv fazlası şeklinde ifade edilirken, döviz rezervlerindeki azalma resmi rezerv hareketleri açığı şeklinde ifade edilmektedir. Sermaye hesabındaki oluşan fazlalık cari açığı finanse edebilir. Fakat cari açığın tam olarak kapatılamaması durumunda oluşan açık resmi döviz rezervleri ile finanse edilir.

Resmi rezervler hesabı, ülkede bulunan parasal kurumların yabancı para türündeki finansal varlıklarının tümündeki artış ya da azalmaları göstermektedir. Bu hesap denkleştirici hesap olarak kullanılmaktadır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 75).

Otonom hesaplardaki meydana gelen dengesizlikler için kullanılan resmi rezervler hesabı denkleştirici hesaptır ve çizgi altında bulunurlar. Ekonomide otonom işlemlerde açık meydana gelmesi durumda bu açık, resmi rezervlerde oluşan artış ile kapatılır. Ödemeler bilançosunun yapısına göre, resmi rezervlerde oluşan artış borç olarak; oluşan azalma ise alacak olarak kayıt dilmektedir. Cari işlemler, sermaye hesapları ve net hata noksan hesabının toplamı sıfır olmalıdır. Toplamın sıfır olmadığı durumda rezervlere aktarılır. Fakat bahsedilen ilk üç hesapta pozitif bir bakiye oluşması durumunda bakiye ödemeler bilançosunda eksi olarak kaydedilir ve rezerv artışından bahsedilir.

Rezerv varlıkları şu şekilde sıralanabilir; Döviz Rezervleri, Özel Çekme Hakkı (SDR), Parasal Altın, Fon Nezindeki Rezerv Pozisyonu, Diğer Alacak Hakları. Sıralanan rezerv varlıklar kısaca şu şekilde tanımlanabilir (TCMB, 2013):

- Döviz Rezervleri: Ödeme işlemlerinde kullanılabilecek yabancı paralar ve çek, poliçe, senet gibi ödeme türleri ve menkul kıymetleri kapsamaktadır.
- Özel Çekme Hesabı (SDR): Bu rezerv IMF tarafından oluşturulur ve üye olan ülkelere finans rezervi sağlamak amacıyla oluşturulan bir uluslararası rezervdir.
- Parasal Altın Rezervleri: Bu rezervler parasal altın rezervlerini oluşturur ve ülkenin parasal yetkilisinin elindedir.
- IMF Nezindeki Rezerv Pozisyonu: Üye olan ülkeye her zaman ödenebilen bir tutar olup, üye ülkelerin kredi paylarından satın alışların tümüdür.
- Diğer Alacak Hakları: Bu rezerv varlığı yukarıda belirtilen sınıflar dışında olan diğer rezerv varlıkları içermektedir.

1.3. Cari İşlemler Dengesi ve Denge Belirleyicileri

1.3.1. Cari işlemler açığının nedenleri

Cari işlemler hesabında var olan denge bir ülkedeki makroekonomik düzeyin temel göstergelerinden biridir. Her ülkenin cari işlemler dengesi farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, ülke ekonomisinin gelişmişlik oranına, sahip olduğu doğal kaynaklara, sosyal ve siyasi yapısına göre oluşmaktadır. Bu nedenle cari işlemlerdeki farklılıklar ekonominin durumu için bir ipucu niteliğinde olup ekonomik kararların alınmasında belirleyici bit etkendir.

Her ülke ekonomisi gelişmişlik düzeyini artırmayı, güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmayı, dış kaynaklara bağımlılığı azaltmayı istemektedir ve bu doğrultuda ülkeler ekonomik politikalarını belirlemektedir. Belirlenen bu politikaların uygulanmasıyla bazı ülkeler istediği refah düzeyine ulaşsa da bazı ülkeler beklediği düzeyi yakalayamamaktadır. Beklediği refah düzeyine ulaşamayan ülkelerde oluşan cari açıkla birlikte; ekonomik durgunluk, işsizlik, döviz sıkıntısı, yüksek enflasyon gibi sorunlar meydana gelmektedir (Taş, 2004: 48).

Gelişen dünya düzeni nedeniyle ülkelerin değişen düzene ayak uydurması zorlaşıyor ve bu sebeple cari açık veren ülke sayısı artmaktadır. Cari açıkla beraber oluşan ekonomik bağımlılık ve dış ekonomik şoklara karşı kırılganlık durumu cari açığın her geçen süre boyunca daha da önem kazanmasına sebep olmuştur. Bunun gibi sorunlar ile karşı karşıya gelmemek için ülkeler cari açıklarını kontrol altında tutmaları gerekmektedir.

Cari açığın meydana gelmesinde üç eşitlik veya eşitsizlikten söz edilebilir; bunlar, tasarruf- yatırım, bütçe gelir- gider, ithalat- ihracat dengeleridir. Bu dengeler birbirleriyle nedensellik bağı içermektedir. Bahsedilen bu dengelerin haricinde döviz kuru, düşük verimlilik düzeyi, enerjide dışa bağımlılık, uygulanan maliye politikaları gibi durumlar da cari açığa etki eden faktörlerdendir.

Cari açığın GSYİH içindeki oranının yüksek olması finansal bir krizin başlangıcı olarak birçok iktisatçı tarafından kabul görmüştür. Tek başına cari açık bir kriz kaynağı olmasa da ekonomiyi olumsuz etkileyen önemli etkenlerden biridir. Ülke ekonomisinin durumunu değerlendirirken cari işlemler açığı oranları bilgilendirici olmaktadır.

1.3.1.1. Dış ticaret açığı

Dış ticaret kavramı mal, hizmet ve sermayenin ülke dışına çıkması durumudur. Dış ticaretin iki temel unsuru vardır, bunlar; ithalat ve ihracattır. Ülke dışından ülke içine mal ve hizmet girmesi işlemi ithalat olarak tanımlanırken, ülkedeki üretilen mal ve hizmetlerin dış ülkelere satılması ise ihracat kavramını açıklar.

Ülkede yapılan ihracat ve ithalat arasında oluşan fark pozitif ise dış ticaret fazlası, negatif ise dış ticaret açığı meydana gelmektedir (Alkan, 2018: 63). Başka bir anlatımla, ülkenin yaptığı ihracat oranı ithalat oranından fazla ise net ihracat (NX) sıfırdan yüksek olmakta ve ülke dış ticaret fazlası vermektedir. Ancak tersi olarak ithalat seviyesinin ihracat seviyesinden fazla olması durumunda ise net ihracat sıfırdan düşük olur ve ülkede dış ticaret açığı meydana gelir.

Gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ), hammadde ve ara malı yetersizliği dış ticaret açığının önemli bir kısmını ifade etmektedir. Üretim için gerekli olan sermaye yetersizliği nedeniyle yeterli üretim seviyesine ulaşamayan gelişmekte olan ülkeler dış ticaret açığı vermektedir. Buna bağlı olarak ülke içindeki talep oranı karşılanamaz durumda olmakta ve arz düşüklüğüne yol açmaktadır. Yetersiz olan arz oranı ülke içinde ithal talebin artması gibi olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bahsedilen bu sonuçlar cari işlemler dengesinin bozulmasına yol açar çünkü bu durum dış ticaret açığına sebep olmaktadır.

1.3.1.2. Tasarruf yetersizliği

Bir ülkenin elde ettiği gelirlerin kullanılmayan kısmı tasarruf olarak adlandırılmakta ve ülkeler tasarruflarını yatırım yaparak değerlendirmektedirler. Özel ve kamu kesimi tasarrufları yurtiçi tasarruflarını oluşturmaktadır ve bu tasarruflar kapalı bir ekonomide şu şekilde dengelenir; kamu ve özel kesim sabit sermaye yatırımları ve stok değişiminden kaynaklanan kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşittir. Dış ekonomi ile gerçekleşen işlemler toplam yatırımlar ve yurtiçi tasarruflar arasındaki dengeyi negatif yönde etkilemektedir, bu durum açık bir ekonomi de görülmektedir. Yatırımlar, yurtiçi tasarrufların altında veya üstünde kalabilmektedir, bu durum cari işlemler dengesindeki fazla ya da açığa bağlı olarak değişmektedir (Yükseler, 2013).

Diğer bir tanımla tasarruf, bir bireyin kazandığı gelirin tüketime harcadığı kısmı haricindeki belirlediği kısımdır. Bu karar bireyin kendisine aittir. Gelinin ne kadarını tüketime ne kadarını tasarrufa harcayacağı kararı ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Bireylerin verdiği bu karar yalnızca kişinin refahı için değil, ülke ekonomisinin büyüme ve yatırım oranına da etki ettiği için önem arz etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere tasarruflar yatırımları oluşturur bu nedenle tasarruf olmadıkça yatırımlar beklenen seviyede olamaz ve gelecek dönemdeki büyüme oranları düşme eğilimine geçer. Bu sebeple, verilen ekonomik kararların yalnızca o dönemdeki bireyleri değil, gelecek dönemdeki birey ve toplumun refah seviyesini de etkileyeceği söylenebilir.

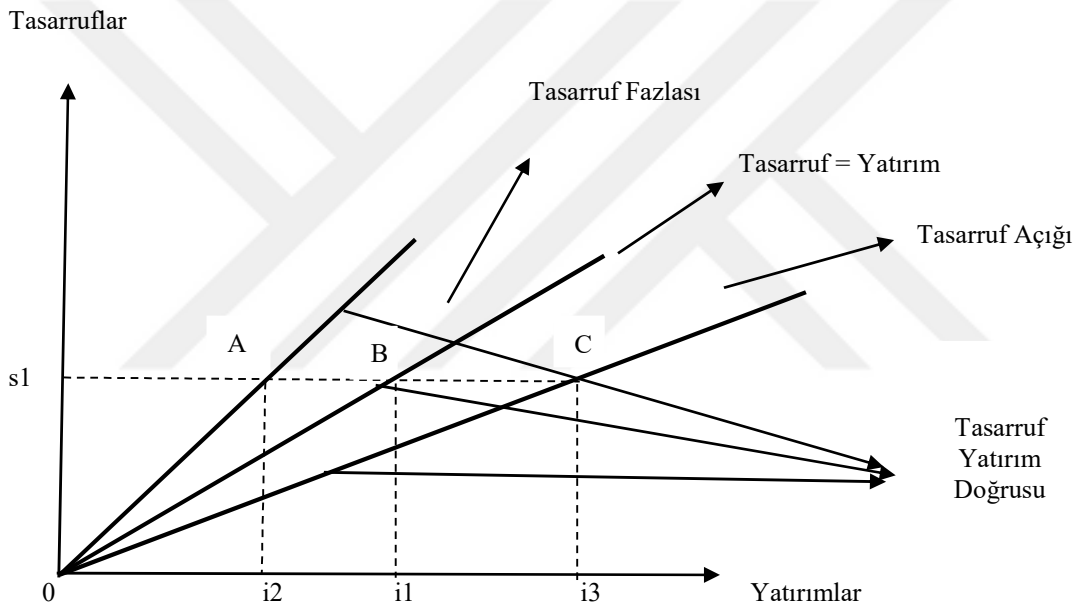
Elde edilen gelirlerin bir kısmının tasarruf olarak kullanmasının nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Karayılmazlar ve Özgün, 2019: 495):

- İhtiyat Güdüsü: Belirsiz durumlar için birikim oluşturmak.
- Yaşam Döngüsü Güdüsü: Gelecekteki ihtiyaçlar için bireylerin gelirlerinden fon sağlamak.
- Zamanlar arası İkame Güdüsü: Değer artışı ve faizlerden kar sağlamak.
- Gelişim-İyileştirme Güdüsü: Artan harcamalar için finansman oluşturmak.
- Bağımsızlık Güdüsü: Belirli bir fikir ya da eylem olmasa da, bağımsızlığı ve iş yapabilme gücünü sağlamak.
- Miras Güdüsü: Mevcut bir varlığı miras olarak bırakmak.
- Kurumsal Güdü: Ticari projeleri gerçekleştirmek üzere toplu şekilde önlem oluşturmak.
- Peşinat Güdüsü: Araba veya ev gibi malların satın alınabilmesi için birikim yapmak.

Ülkeler tasarruf eksikliğinden kaynaklanan zararlarını gidermek için, karşılaştıkları yatırım sıkışıklığını ya da sermaye eksikliğini, diğer ülkelerden yapılacak tasarruf borçlanmaları ile çözebilmektedirler. Başka bir ifadeyle, ülkenin ihtiyacı olduğu gelir ve tasarruf düzeyinin yurtiçi kaynaklardan sağlanamaması durumu, ülkeyi dış borçlanmaya götürecek duruma getirmektedir (Karaca ve Keleş, 2019: 408).

Kamu ve özel sektör harcamaları, tasarruf hacmini etkileyen önemli bir etkidir. Ülkenin yaptığı düşüncesizce olan tüketim harcamaları, mevcut tasarrufların erimesine ve dolayısıyla tasarruf açığına neden olmaktadır. Tüketicinin aşırı artması, gelecek tasarruflarının kaynağının erkenden azalmasına sebep olmaktadır. Bu durum özellikle reel ekonomisi yeterli seviyede gelişmemiş ülkelerde yaşanmaktadır. Bunun yanı sıra günden güne artan teknolojik gelişmelerin neden olduğu bireylerin aşırı ve lüks tüketimleri, gelirlerin yetersiz kalmasına ve negatif tasarrufa neden olmaktadır.

Şekil 1: Yatırım – Tasarruf Dengesi

Kaynak: Eğilmez (2013).

Şekil 1, yatırım – tasarruf dengesini ve dengesizliğini ifade etmektedir. Şekilde görülen B noktasından geçen ve 45 derecelik bir açığa sahip olan çizgi, yatırım – tasarruf dengesinin olduğunu göstermektedir. Ülkede tasarrufların yatırımları karşılayamadığı durumlarda B noktasından geçen doğru ve C noktasından geçen doğru arasında kalan alan kadar tasarruf açığı meydana gelirken, ülkedeki tasarruflar yatırımların üzerinde olduğu durumlarda, A noktasından geçen doğru ile B noktasından geçen doğru arasında kalan alan kadar tasarruf fazlası meydana gelmektedir. Eğer ülke tasarruf fazlasına sahip ise oluşan bu fazlalığı dışarıya borç vererek kullanır. Tam tersi durumda yani ülke tasarruf açığına sahipken dış borçlanmaya gitmektedir (Eğilmez, 2013).

1.3.1.3. Yatırımlar

Ülkedeki yatırım oranları, cari işlemler dengesini etkileyen önemli bir faktördür. Yatırım, birey veya ülkenin sermaye rezervinde oluşan net artış olarak tanımlanmaktadır. Yatırımın gerçek bir yatırım olması için, yeni üretilmiş ara mal ve sermayelerin emekle desteklenerek yeni bir üretim kapasitesinin oluşturulması sağlanmalıdır (Ömer, 1996).

1.3.1.3.1. Doğrudan yabancı yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımların ülke içine girmesi ile kur oranlarında düşüş yaşanır ve ulusal para değer kazanmaya başlar. Sonuç olarak esneklikler ile birlikte ihracat seviyesi düşer ve ithalat seviyesinde artış görülür. Bu durum, ülke ekonomisinde dış ticarete sebep olur. Diğer bir ifadeyle ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların artması, cari açık seviyesinin de yükselmesine sebep olur.

1.3.1.3.2. Portföy yatırımları

Menkul kıymetlere yapılan yatırımlar portföy yatırımlarını oluşturmaktadır. Bahsedilen bu yatırımlar, kamu ya da özel kuruluşların ihraç ederek sağladıkları borç senetleri (tahvil, bono şeklindeki), hisse senetleri gibi para piyasası araçlarını kapsamaktadır (TCMB, 2018). Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler karşılaştırıldığında, GOÜ’de gerçekleşen sermaye akımlarının cari işlemler kalemindeki dengesizliği etkilediği görülmektedir.

1.3.1.4. Faiz oranı

Ülkede yapılacak olan yurtiçi tasarruf, yatırım ve harcamalar ülkenin cari işlemler dengesinin belirleyici faktörleri olup, faiz oranları da bu dengenin sağlanmasında veya bozulmasında etkili olan önemli bir konudur.

Faiz oranlarında meydana gelen artışlar, tüketim ve yatırım oranlarının azalmasına yol açması sebebiyle cari işlemler dengesini önemli bir ölçüde etkileyecektir. Mali baskınlık durumu kamu açıklarının yüksek olması sebebiyle ülkenin para politikasının geride kaldığı durum olarak açıklanabilir. Bu durumda faiz oranında söz konusu olan artışlar kamu borç stokunu negatif olarak etkilediği için bu artışların cari işlemler dengesindeki etkisinin daha yüksek olması sonucunu doğurur (Keleş, 2020: 45).

1.3.1.5. Ekonomik büyüme

Ekonomik büyüme kavramı, tüm ülkeler için esas amaçtır. Ülke gelirinde meydana gelen artış ile yaşam koşulları buna bağlı olarak gelişmekte ve yükselmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme, maddi bolluğun artış göstermesidir (Kaya, 2016: 64). İnsanlar ekonomik ihtiyaçlarını ekonomik büyümenin sebep olduğu maddi artışla birlikte daha kolay ve daha iyi şekilde karşılayabilirler. Devlet ise toplamış olduğu vergiler ile birlikte daha iyi koşullarda ve daha çeşitli kamu hizmetleri gerçekleştirebilir ayrıca yoksulluk ve işsizlik gibi problemler için daha etkin çözümler sağlayabilir.

Ekonomik büyüme, bir ülkedeki belirli bir dönemde gerçekleştirilen mal ve hizmet üretimlerinde meydana gelen artıştır. Bu kavram, kişi başına düşen gelir miktarının yükselmesinin bir göstergesi olarak üretim kapasitesinde gerçekleşen artış olarak ta

tanımlanabilir. Tüketim harcamaları, net ihracat, yatırım harcamaları gibi başlıklar bir ülkenin ekonomik büyümesini meydana getirir.

Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Genel olarak bahsedilen ilk yaklaşım, büyüme oranındaki yükselmenin cari işlemler hesabında açıklara yol açtığı yönündedir. Ortaya çıkan açıkların nedeni ekonomik büyümenin neden olduğu talep artışı olarak görülür. Taleplerin artması ekonomik büyümeden kaynaklanır. Artan talepler ithalatın artmasına yol açar ve cari işlemler bilançosunda açıklar meydana gelir (Songur ve Yaman, 2013: 229).

1.3.1.6. Döviz kurları ve dış ticaret hadleri

Dış ticaret hadlerinin çeşitli olarak tanımlamaları yapılmıştır. Bunlardan biri “net değişim ticaret haddi” kavramıdır. Dış ticaret haddini açıklayanlardan biri olan F.W. Taussing, gayrisafi ve net olacak şekilde bir ayırım yapmıştır. Dış ticaret hadlerinde temel alınan kavram olan net değişim ticaret hadleri, ihracat miktarının ithalat miktarına olan oranı olarak açıklanmaktadır. İhracat ve ithalat fiyatları endekslerle belirtilmektedir. Bunun asıl sebebi, dış ticarete konu olan malların fazla miktarda olmasından kaynaklanır. İthalatın ihracat koşullarında belirlenen fırsat maliyetleri dış ticaret hadlerini yansıtan diğer bir ifadedir (Aslan ve Yörük, 2008: 54). Net değişim ticaret haddi aynı zamanda mal ticaret hadleri olarak da tanımlanmaktadır ve şu formül ile ifade edilmektedir:

$$N = PX / PM \quad (1)$$

Yukarıdaki formülde, N: Net Değişim Hadlerini, PX: İhracat Fiyat Endeksini, PM ise İthalat Fiyat Endeksini belirtmektedir. Formüle göre, ihracat oranları sabitken ithalat oranlarının düşmesi ithalat oranları sabit iken ihracat oranlarının yükselmesi durumunda net değişim hadleri ülkenin avantajına yönelik bir gelişim gösterecektir. Fiyat endekslerinin yükselmesi ile ihracat oranlarındaki yükselmenin ithalat fiyatlarındaki artış oranından daha çok olması halinde net değişim ticaret hadleri yeniden avantajlı bir durum yaratacaktır. Dış ticaret hadlerinin gelişmesi ve iyileşmesi durumunun en önemli sonucu olarak ülkenin refah seviyesi yükselecek ve ülke, ticaretten daha fazla kazanç sağlayacaktır.

Bir ülke ekonomisinin yurt dışı ve yurt içi ekonomi politikası açısından önemli olan döviz kurları, ülkenin ödemeler dengesini, girdi fiyatlarını, borç stokunu ve üretim düzeyini etkilemektedir. İç dengenin sağlanmasının yanında, ülkedeki dış dengenin sağlanması, bir ülkenin makro ekonomik hedeflerinden biridir (Kemeç ve Köseahyaoğlu, 2015: 239).

Yabancı paranın ulusal para türünden fiyatı olan döviz kuru, iki ulusal para birimi arasındaki değişim oranı olarak da tanımlanmaktadır. Döviz kurunu açıklarken iki farklı başlıktan söz edebilir. Bunlar: reel döviz kuru ve nominal döviz kurudur. Reel döviz kuru hesaplanırken yurt dışı ve yurt içi fiyatlar, ülkelerin maliyet düzeyleri ve verimlilik farklarından yararlanılmaktadır. Reel döviz kurunu iç ve dış enflasyon oranları arasındaki fark göstermektedir ve aynı zamanda ülkedeki bir ürünün diğer bir ülke ürünü ile alım satımının yapıldığı oranı göstermektedir. Reel döviz kuru formülü şu şekildedir:

$$R = e \cdot Pf/P \quad (2)$$

Yukarıdaki denklemde R: döviz kurunu, e: nominal döviz kurunu, P: yurt içi fiyat düzeyini, Pf: yurt dışı fiyat düzeyini ifade etmektedir. Reel döviz kurunda meydana gelen bir artış, ihracat malı fiyatlarının ithal fiyatlara göre daha yüksek hale gelmesine yol açar. Bu durum, ihracat oranının artmasına neden olurken, reel döviz kurundaki düşüş ihracat mallarının ithal mallara karşı daha ucuz hale gelmesi ve ithalatın artmasına yol açar.

1.3.1.7. Bütçe açığı

Devletin bir yıldaki bütçe giderleri ve gelirleri arasındaki ilişkide giderlerin gelirlerden fazla olmasından doğan fark bütçe açığı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanımla bütçe açığı, yıllık bütçe oluşturulurken var olan giderlerin sağlanmış olan gelirler ile karşılanamaması sonucunda doğar (Özmen, 2019: 4).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre bütçe açığı oluşma nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Bu doğrultuda sosyal güvenlik transferleri, sosyal devlet uygulamaları, düşük büyüme seviyeleri gibi nedenler sebebiyle gelişmiş ülkelerde bütçe açıkları artmaktadır. Yüksek enflasyon, kişi başına düşen milli gelir oranının düşük olması, kamu harcamalarındaki artış ve dış ödemelerin çoğalması gibi nedenler ise gelişmekte olan ülkeler için bütçe açığını oluşturan etkenlerdir.

Devletin belirli bir dönem için gerçekleştirmeyi planladığı harcamalar ile planlanan bu harcamaların ekonomik kaynağı olan gelirlerin mevcut durumunu ifade eden bütçe, devletin ekonomik durumuna ilişkin olarak fazla ya da açık verebilir. Ekonomik bir plan olarak ifade edilen bütçenin temelinde denklik ifadesi yer alır (Bayrak ve Esen, 2012: 23). Bütçe açıkları, devletin planlanan dönemde gerçekleştirdiği harcamaların sağlanan gelirler ile karşılayamadığı durumda görülen bir ifadedir. Bütçe açığı, cari açık, ekonomik büyüme, yatırımlar, enflasyon gibi değişkenleri çeşitli oranlarda ve yönlerle etkilemektedir. Cari açık ile aynı dönemde bütçe açıklarının meydana gelmesi durumu literatürde “İkiz Açık” olarak adlandırılmaktadır. Bu kavram cari açık ve bütçe açığı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koyar. Keynesyen Görüş, ikiz açıklar hipotezini ortaya koyan iki yaklaşımdan birini oluşturmaktadır. Bu görüşe göre, cari açık ve bütçe açığı arasında önemli bir bağlam vardır. IS-LM modeliyle ilişkili olarak, devletin bütçe açığının artması cari açığında artacağını göstermektedir. İkiz açıklar hipotezini açıklayan diğer bir yaklaşım olan Ricardian Denklik Hipotezi, Keynesyen görüşün zıttı olarak cari açık ve bütçe açığı arasında bir korelasyon olmaması sebebiyle söz konusu ikizler açık hipotezinin varlığının olmadığını savunmaktadır (Ata ve Yücel, 2003: 97).

1.3.1.8. Enerjide dışa bağımlılık

Ülkelerin enerjide dış ülkelere bağımlı olması, cari işlemler açığını etkileyen önemli bir faktördür. Sanayi devriminden günümüze kadar olan süreç boyunca üretimde kullanılan enerji, önemini günden güne artırmış ve artırmaya devam etmektedir. Devletler üretim için ihtiyaç duydukları enerji ihtiyaçları için öncelikle yurtiçi kaynakları tercih etmekte, yerli kaynakların yetemediği durumlarda ise dış ülkelere satın alma yolunu izlemektedir. Enerji konusu bu yönüyle, ekonomik, ticari ve siyasi yönüyle her dönemde

oldukça önemli bir unsur olmuştur. Kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayamayan ülkeler dış ülkelere enerjiyi sağlamak ve dışa bağımlı hale gelmektedirler.

Tablo 3: Ülkelerin Birincil Enerji Kaynağı Üretimi, 2013 (Mtoe)

	Üretim (Mtoe)	Kömür ve Linyit (Mtoe)	Petrol (% Üretim)	Enerji Türü Doğalgaz (% Üretim)	Nükleer Enerji (% Üretim)	Yenilenebilir Enerji (% Üretim)
AB-28	790,4	19,7	9,1	16,7	28,6	25,9
Dünya	13594,1	29,1	31,0	21,4	4,8	13,7
Arjantin	71,4	0,1	42,3	45,3	2,3	10,0
Avustralya	343,9	76,7	5,8	15,2	0,0	2,3
Brezilya	252,9	1,3	43,5	7,1	1,5	46,5
Kanada	435,1	8,1	44,9	30,0	6,2	11,0
Çin	2555,7	73,8	8,2	3,9	1,1	12,9
Hindistan	523,3	45,5	8,2	5,5	1,7	39,0
Endonezya	460,0	61,1	9,2	13,7	0,0	16,0
Japonya	28,0	0,0	2,0	9,8	8,7	79,6
Meksika	216,5	3,5	69,3	18,7	1,4	7,1
Rusya	1340,2	13,7	39,1	42,0	3,4	1,7
Suudi Arabistan	614,5	0,0	89,1	10,9	0,0	0,0
Güney Afrika	165,7	87,5	0,1	0,6	2,2	9,5
Güney Kore	43,5	1,9	1,4	1,0	83,1	12,7
Türkiye	32,3	48,5	7,3	1,4	0,0	42,8
ABD	1881,0	25,4	25,3	30,1	11,4	7,8

Kaynak: Güneş ve Arslan, (2018: 32).

Yukarıdaki tablo ülkelerin enerji üretim ve tüketimini göstermektedir. Tabloya göre, AB enerji tüketiminin üretiminden daha fazla olduğu görülmektedir. Rusya'nın ise enerji üretimi tüketimine göre daha fazladır. Dünya geneline bakıldığında öne çıkan enerji kaynakları petrol ve kömür olarak görülmektedir ve AB'nin söz konusu bu kaynaklara yeterli miktarda sahip olmadığı ayrıca yenilenebilir enerji ve nükleer enerjinin ilk sıralarda olduğu fark edilmektedir. Tabloda Kanada, Rusya, Endonezya, Güney Afrika ülkeleri ve Suudi Arabistan'ın 2003 ve 2013 tarihleri arasında enerji üretiminin tüketiminden daha fazla olduğu görülmektedir. Ve son olarak, enerji ihtiyacının dünyada on yıllık sürede üçte bir oranında arttığı gözlemlenmektedir.

BÖLÜM 2: CARI AÇIĞIN İKTİSADİ FAKTÖRLER VE ENERJİYLE İLİŞKİSİ

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

2.1.1. Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler

Ekonomik büyüme kavramı bir ülke ekonomisindeki üretim oranında yaşanan artış olarak açıklanmaktadır. Ülke ekonomisindeki üretim alanına eklenen faktör çeşitliliği arttıkça ülke ekonomisinde de artış sağlanacağından bahsedebiliriz. Fiziksel ve beşeri sermaye, siyasi, sosyal ve kültürel faktörler, teknolojik gelişme ve doğal kaynaklar gibi faktörler, iktisadi büyümeyi etkileyen en temel konulardır. Teknolojik gelişmeler ve üretim faktörlerindeki çeşitliliğin artması gibi etkenlerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini aşağıdaki şekilde üretim fonksiyonu olarak gösterebiliriz (Taban, 2011):

$$\Delta Y = F(\Delta L, \Delta K, \Delta N, \Delta T)$$

Yukarıda verilen fonksiyonda, Δ : Değişimi, Y: Reel GSMH'yı, L: İş gücünü, K: Sermayeyi, N: Doğal kaynakları ve T: Teknolojiyi ifade etmektedir.

2.1.1.1. Sermaye birikimi

Üretim yapmak amacıyla kullanılan ve insanların elinden çıkan araç ve gereçler sermayeyi oluşturmaktadır. Beşerî sermaye üretim faktörleri konusundaki en önemli unsur olarak görülür. Üretim için kullanılan ve mal ve hizmet üretimini basitleştirecek çeşitli araç, tesis ve makine gibi unsurlar sermaye birikimini ifade etmektedir. Sermaye birikimi, ekonomik büyümeyi hedef alan ülkeler için en temel kaynaktır. Üretim yapmak için ihtiyaç duyulan fiziki sermaye, araç ve malzemeler yeterli sayıda olduğu zaman üretimde verimlilik artırılabilir. Bu nedenle üretim verimliliği için sermaye birikimi faktörü kaçınılmaz bir önem taşır. Bir ülke ekonomisi için yeterli bir gelir düzeyi söz konusu ise o ülkeni sermaye birikimi gerçekleştirebildiğini söyleyebiliriz. Sermaye birikimi yapabilen ülkelerin ekonomik büyümeleri ona göre artış gösterecektir çünkü üretim kapasiteleri yükselecek ve buna bağlı olarak üretim oranları artacaktır. Sermaye birikimleri yetersiz olan ülkelerin ise üretimi buna bağlı olarak düşüş gösterecektir. Bu ülkeler yatırımlarını artırarak ve kaynaklarını yatırım alanında kullanarak sermaye birikimlerini geliştirebilirler.

İş gücü ve sermayenin bir araya gelmesi, mal ve hizmet üretimi için bir zorunluluktur. Beşerî sermayenin yanında fiziki sermaye de üretim açısından önemlidir. Bir ülkenin büyük oranda iş gücü olup fiziki sermayesinin yetersiz olması yeterli oranda üretim gerçekleştiremeyeceğinin nedeni olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda, ekonomik büyüme hedefi olan bir ülke için en önemli kaynağı sermaye birikimi oluşturmaktadır (Avcı, 2015: 31).

2.1.1.2. Teknolojik gelişme

Bir malın veya hizmetin üretimi için ihtiyaç duyulan teknoloji tüm dünya için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Teknolojik gelişme daha büyük oranlarda üretim sağlanmasına üretilen mal ve hizmetin daha kaliteli olmasına olanak tanır. Günden güne yaşanan teknolojik gelişmeler ile üretimde gerçekleşen verimlilik artışı, kısa sürede daha çok üretebilme imkânı gibi avantajlar sağlamıştır.

Yatırımlar ile birlikte mevcut beşeri ve fiziki sermayenin artırılması, üretim seviyesinin yükselmesi ya da ekonomik büyüme faktörlerinin verimliliğinin artması konusunda teknolojik gelişmelerin önemli bir yeri vardır ve buna bağlı olarak ekonomik büyümeyi hareketlendirecek en önemli etkenlerden biridir (Berber, 2006).

Teknolojik gelişmelerle birlikte ülkeler sermaye birikimini artmakta aynı zamanda ihracat oranını yükselterek dış rekabette daha güçlü bir konuma gelmektedirler. Yaşadığımız dönem için ülkelerin ekonomik güçleri ve gelişmişlik düzeylerinin teknoloji ile olan bağı giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmeler konusunda iyi olan ülkeler daha verimli bir üretim sağlayabilmektedir ve bu doğrultuda gelişmiş ülkeler arasında girebilmişlerdir.

2.1.1.3. Siyasi, sosyal ve kültürel faktörler

Kültürel, sosyal ve siyasi faktörler ekonomik büyümeyi etkileyen başlıklar arasındadır. Bu kategori için önemli bir unsur olan güven, fiziksel sermaye birikimi ve beşeri sermaye kaynaklarını yükseltmekte ve yeniliği teşvik etmektedir. Bunun yanında etnik çeşitliliğin ise kutuplaşmalara yol açıp güven konusunu olumsuz etkilediği görülmekte ve bu nedenle ekonomik büyüme negatif yönlü bir değişim göstermektedir. Diğer sosyal ve kültürel faktörler arasında gösterilen din, dil, davranış, inanç, etnik kompozisyon ve parçalanma gibi başlıkların ekonomik büyüme ile olan ilişkisi net şekilde belirlenememiştir.

Siyasi kurumlar ve toplulukların düzenli şekilde çalışması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken (Kantarıcı ve Karakaya, 2011: 56); savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar ve etnik çalışmalar büyümeyi negatif yönde etkileyebilir.

2.1.1.4. Doğal kaynaklar

Üretim için gerekli olan bazı maddeler doğadan karşılanmaktadır. Kullanılan bu doğal kaynaklara denizler, dağlar, akarsular, ormanlar, göller, madenler, yer altı suları gibi örnekler verilebilir. Fakat kullanılan bu kaynakların miktarı bol ve devamlı olmadığı için bu kaynaklara kıt kaynaklar da denilmektedir. Her ülkenin sahip olduğu kaynaklar hem zenginlik hem de kalite bakımından değişiklik göstermektedir. Ekonomik büyümede doğal kaynakların rolü önemlidir fakat ekonomik büyüme için tek başına belirleyici olarak gösterilemez. Arap ülkeleri için doğal kaynaklar en önemli faktörken, doğal kaynakları sınırlı olan Japonya'nın ekonomik büyümedeki başarısı doğal kaynak miktarının belirleyici bir faktör olmadığını göstermektedir (Celepcioğlu, 2011: 47).

Tarım alanında yoğun üretim gerçekleştiren ülkeler için toprakların verimli olması oldukça önemlidir. Kısıtlı toprağa sahip olan ülkelerin petrol ve maden gibi diğer hammaddelere erişimi uluslararası yollar ve piyasaların katkısıyla sağlanabilmektedir (Frank ve Bernanke, 2004). Ticaretin gelişmesiyle birlikte hammadde ve kaynaklara erişim sağlanabilmesi, büyüme için kaynaklara sahip olma ihtiyacını bertaraf etmiştir.

2.1.1.5. Nüfus ve iş gücü

İş gücü miktarı, başka bir anlatımla emek piyasasının durumu, ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktörlerdendir. İş gücü miktarı ve kalitesi iktisadi büyümeyi önemli derecede etkiler. Bunun yanında bir ülkenin nüfus miktarı, yapısı ve nüfus artış oranı

iktisadi büyümeyi etkileyen diğer bir önemli maddedir. Bunun nedeni, bir ülkenin nüfus miktarı ve yapısının iş gücü arzını meydana getirmesidir.

Nüfus ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde net bir görüş birliği sağlanamadığı görülmüştür. Bazı araştırmacılar nüfusun iktisadi büyümeyi engellediğini savunurken diğer araştırmacılar ise ekonomik büyümenin nüfustan olumlu şekilde etkilendiğini söyler. Bir kısım araştırmacılar ise, nüfus ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığını belirtmektedirler (Terzi ve Telatar, 2010: 197-214).

Ekonomi uzmanları, nüfus artışının hızlı olmasının tarım alanındaki ölçek ekonomisi için etkisinin pozitif yönde olduğunu, fakat iktisadi büyüme ve ekonomik gelişme üzerindeki etkisinin negatif yönde olduğunu savunurlar (Kelley, 1988: 1685-1728). Kelley'e göre, teknolojik gelişmeler üretim faktörleri arzındaki ilerlemeden ayrı bir şekilde meydana geliyorsa, nüfus artış hızının GSMH üzerindeki negatif yönlü etkisi devam edecektir.

İş gücü verimliliği bir ülke ekonomisinin etkinliğini belirleyen unsurlardandır. GSMH, iktisadi büyümenin ölçüm yöntemlerinden olup, emek kullanımını yükseltme sonucu değil, sermayenin ve işgücünün etkinlik ve kalitesindeki artıştan kaynaklandığı için önemlidir.

2.1.2. Ekonomik büyümenin cari açık üzerindeki etkisi

Ekonomik büyüme ve cari işlemler arasında olan ilişki 3 farklı görüş olarak açıklanmaktadır. İlk görüş cari işlemler dengesindeki açıkların ekonomik büyümeden neden olduğu talep artışından kaynaklandığını savunmaktadır. Bu görüş, iktisadi büyümenin cari işlemler dengesinin negatif sebebi olduğunu desteklemektedir. Ekonomide meydana gelen büyümeler talebin artmasına neden olurken artan talep ise ithalatın artmasına sebep olur. Bunun sonucunda cari açık meydana gelmektedir.

Ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki ile alakalı olan diğer bir görüş, cari dengenin iktisadi büyümenin nedeni olduğunu savunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin teknolojik ilerlemeleri ve sermaye birikimlerinin desteği ile yüksek gelişme potansiyeline sahip olmaları, bunun yanında ekonomik bütünleşmeleri ile birlikte cari işlemler açığı oranının artmasına neden olmaktadır (Duman, 2017: 12). Bu konudaki son görüş, ekonomik büyüme ve cari açık arasında bir ilişki olmadığını savunmaktadır.

Ekonomik büyüme, cari açığa neden olan ya da cari açık oranının artmasına yol açan faktörlerden biridir. Yatırım oranındaki artış ya da tasarruflarda meydana gelen azalmalar nedeniyle cari işlemler açığı oluşmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyüme oranındaki gelişmeler sonucunda yatırım hacmi, kâr düzeyinin artmasıyla ilişkili olarak yükselecektir. Kâr düzeyindeki beklenen artış oranı, tasarruf oranında azalmaya sebep olacak ve böylece iktisadi büyümedeki hızlı artış cari işlemler açığının artmasına neden olacaktır. Ekonomik büyümenin azaldığı dönemde ise tasarruflar ve yatırımlar zıt yönlerde gelişim gösterecekler ve bunun sonucunda cari işlemler açığında azalmalar meydana gelecektir (Yılmaz ve Akıncı, 2011: 363).

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2.2.1. Yabancı sermaye kavramı

Bir ülke ekonomisinin dış kaynaklardan sağladığı ve karşılığını hemen değil sonradan ödemeyele gerçekleştireceği maddi ve teknolojik kaynaklar yabancı sermaye olarak tanımlanır.

Kişi ve kuruluşların sahip olduğu kaynakları başka ülkeye transferine ise yabancı yatırım adı verilir. Bir ülkede işlem halinde olan şirket hisselerinin diğer bir ülke ya da ülkeler tarafından satın alınması portföy yatırımı oluşturmaktadır. Portföy yatırımı dışında kalan ve sınır ötesi gerçekleşen yatırımlar ise doğrudan yabancı yatırımları oluşturmaktadır.

2.2.2. Yabancı yatırım türleri

2.2.2.1. Dolaylı yabancı yatırımlar

Yatırım gerçekleştirmek isteyen kişi ve kuruluşların uluslararası piyasada bazı riskler üstlenerek çeşitli kazançlar (temettü, faiz vb.) elde etmek sebebiyle tahvil, hisse senedi ve benzeri sermaye piyasası araçlarına gerçekleştirdikleri yatırımlar portföy yatırımlarıdır (Sağlam, 2003: 2).

Portföy yatırımlarının sahip olduğu araçların likiditesini yüksek menkul kıymetler sağlamaktadır. Bu nedenle portföy yatırımları, yatırımın gerçekleşeceği ülkeyi istediği zaman terk edebilmektedir. Bu sebeple söz konusu yatırımlar, ülke kalkınmasına destek olacağı gibi ülke ekonomisinde ulusal paranın fazla değerlendirilmesi, enflasyon ve cari işlemler dengesinin negatif etkilenmesi gibi olumsuz sonuçlar da yaratabilmektedir.

1990-1997 dönem için gelişmekte olan ülkeler arasında otuz kullanılarak gerçekleşen bir araştırmada portföy yatırımlarının doğrudan yabancı yatırımlardan iki kat az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası Finans Enstitüsü (UFE)'nin yayınladığı gelişmekte olan ülkeler sermaye akış raporunda, 2004'te gelişmekte olan ülkelere girişi sağlanan özel sermayenin 35 milyar dolarını portföy yatırımları, 130 milyar dolarının ise doğrudan yabancı yatırımların oluşturduğu ifade edilmiştir (İşeri ve Aktaş, 2005: 47).

2.2.2.2. Doğrudan yabancı yatırımlar

Bir ülkedeki şirket veya bir bireyin kendi ülkesi dışındaki bir ülkeden üretimlerini artırmak için mülk edinmesine veya yeni bir tesis kurarak yaptığı yatırıma, doğrudan yabancı yatırım denmektedir (Seyidoğlu, 2003). Birey veya şirketlerin gerçekleştirdiği bu yatırımlarla birlikte sahip olunan teknolojik güç, işletme bilgisi ve kontrol yetkileri yatırımın gerçekleşeceği kullanılmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ülkeler arası piyasadaki değeri oldukça büyüktür. DYY, kalıcı ve güçlü ilişkilerin kurulması konusunda ülkeler ve kuruluşlar için önem arz etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların çeşitli kaynaklarda farklı tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlardan biri, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin Ödemeler Dengesi Kılavuzunda yer alan tanımdır. Kılavuza göre DYY Bir ülke ekonomisindeki yatırımcının başka bir ülkede

doğrudan yatırım isteği üzerine sahip olduğu kontrol ve yetki ile ilgili olan bir sınır ötesi yatırımdır. Kontrol ve kayda değer bir etkiye sahip olması nedeniyle doğrudan yatırımlar diğer yatırım türlerinden farklı motivasyonlar içermektedir (IMF, 2009).

OECD'nin tanımına göre ise DYY Bir ülkedeki doğrudan yatırım teşebbüsünün ötekilerden farklı olarak kalıcı ve güçlü bir yatırım kurma istediğinin olması durumudur. Doğrudan yatırım veya yatırımcı arasında uzun süreli, kalıcı ve devamlı ilişki yatırımın yönetilmesi durumunun gerçekleşmesini ifade eder (OECD, 2008).

Doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarını daha net anlatmak için aşağıdaki karşılaştırılmalı tablo verilmiştir:

Tablo 4: Portföy Yatırımları ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Karşılaştırılması

Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Portföy Yatırımları
1. Kalıcı ve uzun vadeli yatırım çeşididir.	1. Geçici ve kısa vadeli yatırım çeşididir.
2. Yabancı bir ülkede kurulan ve DYY konumunda olan şirket, ana şirketin kontrolü altındadır.	2. Hisse senedi veya yabancı tahvil alınırken şirketin denetlenmesi durumu yoktur.
3. Yatırımlar çok uluslu şirketler tarafından gerçekleşir.	3. Finansal kurumlar ya da bireyler tarafından gerçekleşir.
4. Yatırımcı, sermayesi haricinde teknolojik gücünü ve işletme bilgisini de dahil eder.	4. Yatırımlarda sermaye harici bir katkı söz konusu değildir.

Kaynak: Eğilmez (2015).

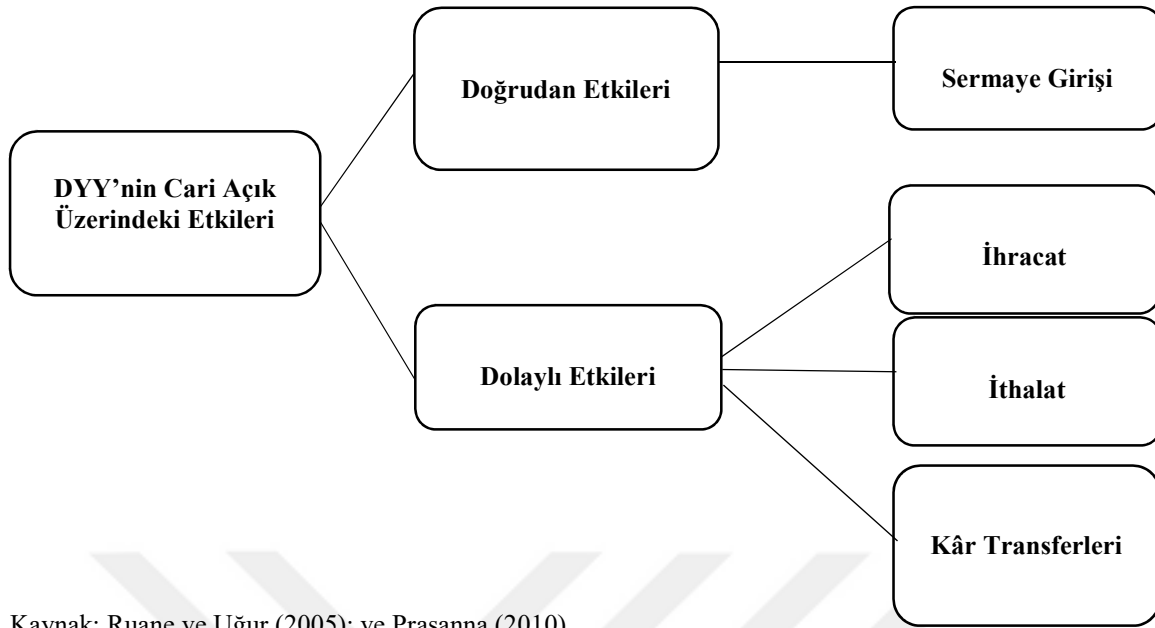
2.2.2.3. Diğer yatırımlar

Portföy yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımlar ve rezerv varlıklar dışında kalan tüm varlıklar diğer yatırımları içermektedir. Bahsedilen bu varlık ve yükümlülükler; mevduatlar, krediler, avanslar, ticari krediler ve diğer alacak ve borçları içermektedir. Diğer yatırımlar sektör ve vade olarak gruplandırabiliriz. Söz konusu sektörler; hükümet, merkez bankası, diğer sektörler olarak örneklendirilebilir. Vadeler ise, bir yılda dahil olmak üzere bir yıla kadar olan kısa vadeli ve bir yılı aşkın süreli olanlar da uzun vadeli yatırımlar şeklinde ifade edilmektedir (Öznur, 2020: 6).

2.2.3. Doğrudan yabancı yatırımların cari açığa etkisi

DYY, cari açığı; finans hesabında gösterilen kendi değeriyle doğrudan, bunun yanında cari işlemler hesabında yer alan ithalat, ihracat ve kâr transferleriyle de dolaylı şekilde etkilemektedir. Bu etkileşim, Şekil 2 yardımıyla ifade edilebilir.

Şekil 2: DYY'nin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etki Kanalları

Kaynak: Ruane ve Uğur (2005); ve Prasanna (2010).

DYY, uluslararası piyasadaki işlemlerin kaydedildiği finans hesabındaki (Dolaylı yabancı yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımlar ve diğer yatırımlar) kendi değerleri ile cari işlemleri doğrudan, cari işlemler dengesi içerisindeki (İthalat, ihracat, birinci ve ikincil gelirler ve hizmet gelirleri) değerleri ise dolaylı olarak etkilemektedir.

2.2.3.1. Doğrudan etkileri

Doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiren firma ya da ülkeler yatırım sonunda ülkeye döviz girişi sağlamaktadır. Bu durum ödemeler bilançosunu olumlu etkiler. Finans hesabı, doğrudan yabancı yatırımlar, dolaylı yabancı yatırımlar ve diğer yatırımları kapsamaktadır. Cari işlemler dengesinde bir açık oluşur ise açığın kapatılması için finans hesabına başvurulur. Eğer gerekli ihtiyaç sağlanamaz ise açık portföy yatırımları ya da rezervler ile giderilmektedir. Geçici ve kısa vadeli olması özelliğini taşıyan portföy yatırımları bireylerde güvensizliğe neden olmaktadır. Bunun nedeni, yatırımın gerçekleştiği ülkede yaşanabilecek krizler sonrasında yatırımın geri çekilmesi ve ekonomik ve refah yönünden kuvvetli ülkelere kayması durumu söz konusudur. Bu nedenle, uzun vadeli portföy yatırımları kullanılmamaktadır. Sonuç olarak cari işlemler hesabında meydana gelen açıklar doğrudan yabancı yatırımlar ile giderilmektedir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006).

2.2.3.2. Dolaylı etkileri

DYY, cari işlemler hesabındaki değerleri de dolaylı şekilde etkilemektedir. Bu etkiler; ihracat, ithalat yoluyla etkileri ve kar transferi yoluyla etkileri olarak açıklanmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların sağladığı imkânlardan biri, yatırımın gerçekleşeceği ülkeye yatırımcının sermayesi haricinde teknik ve teknolojik imkânlarını da getirmesiyle birlikte söz konusu yatırım, sağlamış olduğu avantaj ile birlikte ihracatı artırmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların cari açığı etkilemede dolaylı etkenlerden biri de ithalat yoluyla etkisidir. Ülkeler kalkınma ve büyüme süreçlerinde teknolojik ve yatırım mallarına olan ihtiyaçlarını gelişmiş ülkelere almaktadır. Bu nedenle ülke ekonomileri dışa açık hale gelmektedir. Söz konusu ülkelerin ekonomilerinde yaşanan dışa açıklık durumu ülkelerin ekonomik ilişkilerinin ihracattan çok ithalata yönelik olduğu sonucunu doğurur. Bu da cari açık problemini meydana getirmektedir. İthalat fiyatlarının artmasıyla birlikte dış ticaret hadlerinde aksaklıklar yaşanır ve bu durum milli gelirin azalmasına ve harcamaların çoğalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak cari açık bu durumlar sebebiyle giderek çoğalmaktadır.

Cari işlemler dengesini etkileyen doğrudan yabancı yatırımların ihracat ve ithalat yolu ile olan etkilerinin haricinde kar transferi yolu ile de etkilemektedir. DYY gerçekleştiren çok uluslu şirketlerin diğer ülkelerdeki şubelerinin elde ettiği karlarını merkez ülkeye transfer etmektedir. Bu kazanmış olunan karların transferi işlemi, yatırımın gerçekleştiği ülkeden ana ülkeye döviz çıkışına neden olmaktadır. Bunun sonucunda cari açığa artış söz konusu olacaktır.

2.3. Finansal Gelişme

Finansal piyasadaki gelişmeler bir ülke ekonomisi için oldukça önem arz etmektedir. Finansal gelişmeler ile birlikte ticaret hacmi ve küresel üretimin yaşanan gelişmeler sonucunda ilerleme kaydettiği görülmektedir. Bahsedilen faktörler arasındaki ilişki ile birlikte finansal gelişmişlik ve cari açık arasında da bir bağlantı söz konusu olacaktır.

2.3.1. Finansal gelişme kavramı

Bir ülkenin finansal piyasadaki araçların çeşitlilik oranının artması ve artan çeşitlilikle birlikte araçların daha etkin ve yaygın kullanılması, finansal gelişme kavramını ifade eder. Daha genel bir ifadeyle finansal gelişme, finans piyasadaki gelişmişlik olarak tanımlanabilir (Başarır ve Erçakar, 2017: 47).

Finansal gelişme, etkin finansal piyasalar ve etkin aracılıklara neden olan kurumlar, politikalar ve faktörler olarak tanımlanabilir. Finansal gelişme ile birlikte sağlanan seviye ve verimliliğinde etkisiyle yatırım oranları artmakta ve ekonomik büyümeye katkı sağlanmaktadır. Finansal gelişme ile birlikte seçenek çeşitliliği ve tasarruf oranı artırılmakta, sermayenin üretkenliği gelişmekte ve kaynak dağılımının daha verimli gerçekleşmesi sağlanarak ekonomik büyüme hızlanmaktadır.

Finansal gelişme, yabancı sermaye oranını ve girişlerini kolaylaştırır ve teşvik eder, tasarruf oranlarını yükseltir, sermaye birikimi sağlar ve teknolojik gelişmelerle birlikte ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Finansal gelişmelerin daha fazla yaşandığı ülkelerde büyüme oranları daha hızlı ve uzun süreli olmaktadır. Finansal gelişme ekonomik büyümenin yalnızca sebebi değil aynı zamanda ekonomik büyümenin sonucudur (Alp, 2021: 29). Finansal gelişmişlik düzeyi ilerleyen yıllar için söz konusu ekonomik büyüme, teknolojik değişim ve sermaye birikimi oranlarının göstergesi olmaktadır.

2.3.2. Finansal gelişme göstergeleri

Finansal gelişme göstergeleri üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; finansal derinlik, finansal etkinliktir. Finansal derinlik kavramı piyasaların boyutu ve likiditesini, finansal erişim kavramı hizmet erişiminde bireylerin yeteneğini ve finansal etkinlik kavramı ise sermaye piyasasının aktivite seviyesi ile finansal hizmetleri düşük maliyetler ile kurumlardan tedarik edebilmesidir.

Söz konusu üç özellik finansal piyasalar ve finansal kurumlar tarafından farklı değişkenler ile tanımlanmaktadır. Bu değişkenler Tablo 5’te açıklanmıştır (Altıntaş, 2017):

Tablo 5: Finansal Gelişme Göstergeleri

	Finansal Kurumlar	Finansal Piyasalar
Derinlik	Özel sektöre sağlanan krediler Finansal kurum varlıkları: M2- M3	Hisse senetleri toplam değeri Hisse senedi piyasasındaki işlem hacmi
Erişim	Bin yetişkin için kişi başına olan banka hesabı Yüz bin yetişkin için; kişi başına olan şube ve ATM sayısı Resmi finans kurumlarından olan kredi yüzdesi	Zirvedeki 10 şirket haricindeki tüm liste şirketlerin hisselerinin toplam değerine olan oranı Her bir milyon kişiye düşen borsadaki şirket miktarı En büyük on şirket haricindeki şirketlerin ticaret hacmi içindeki payı
Etkinlik	Faiz marjı Faizden sağlanamayan gelir/toplam gelir Boone göstergesi	Hisse senedi piyasası devir hızı

Kaynak: Altıntaş (2017).

Tablo 5’te ifade edilen finansal derinlik, finansal gelişim göstergeleri altında bahsedilir ve finansal serbestleşmenin temel noktasından dahil olacak şekilde ele alınır. Finansal derinlik, bir ülke ekonomisi içerisindeki finansal kaygılar ve baskıların büyük oranda azalması ve finansal kurum ve araçların miktarının çoğalması, artan finansal çeşitliliğin etkin şekilde kullanılabilmesi olarak tanımlanabilir. Finansal gelişimin bir boyutu olan finansal erişim, ülke içerisindeki hane halkının ve ülkede bulunan firmaların finansal hizmetlerden ne kadar adı ve ne oranda yararlandığı ile ilgilidir (Yılmaz Türkmen ve Çağıl, 2017: 71).

Üretimdeki artışa neden olan iki faktör teknolojik gelişmeler ve sermaye birikimidir. Ekonomik büyüme için ihtiyaç olan üretim kapasitesini sermaye birikimi belirler. Bunun yanında teknolojik gelişmeler de ekonomik etkinliğin artmasına destek olmaktadır.

2.3.3. Finansal gelişmenin cari açık üzerindeki etkisi

Literatürde finansal gelişmişlik ve cari açık arasındaki ilişki konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu konuyla ilgili ilk görüş; finansal piyasalardaki yaşanan derinleşmeler, ülkeye giren dış tasarruf oranının yükselmesine ve bununla birlikte teknolojik gelişmeleri arttırmasına ve rekabet ortamının gelişmesiyle ihracat oranlarında olumlu yönde

gelişmelere neden olup cari açığın azalmasına yardımcı olabileceğini savunmaktadır. Bu görüş, sermaye getirisinin yükselmesi iç yatırımcıları da etkilemekte ve yerli tasarrufların artmasına neden olup cari açığın azalması sonucunu doğurduğunu ifade etmektedir.

Diğer bir görüş ise, dış kaynak girişlerinin ülke ekonomisine ilk dönemlerde olumlu etkisi olsa da, ödemelerin gerçekleşeceği dönemde ülkeden mecburi kaynak çıkışına yol açarak ve anaparanın faizi ile birlikte miktarın yüksek oranlara ulaşabileceğini ve bunun cari dengeyi olumsuz etkileyeceğini savunmaktadır (Alper ve Oransay, 2015: 76).

Cari açık ile finansal gelişme arasındaki ilişkiye yönelik olan diğer bir görüş ise parasalcı görüştür. Bu yaklaşıma göre, finansal gelişmeyle para arzında artış söz konusu olabilir ve bu durum cari açığı etkiler. Neden olan etkiler olumlu veya olumsuz yönde gerçekleşebilir, bu durum ülkelere göre değişim gösterebilmektedir. Para arzında yaşanan artış, faizi düşürerek ülke harcamalarını yükseltebilir ve yüksek harcamalar cari açığın artmasına neden olabilir. Aynı zamanda ülke parasının değeri düşürülerek ihracatın artırılmasına ve ithalatın azaltılmasına, dolayısıyla cari açığın azalmasına da neden olabilir (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 13).

2.4. Enerji ve Enerji Tüketimi

Enerji ve tüketimi konusu mali, iktisadi ve siyasi alanlarda önemli inceleme konularından biri olmuştur. Enerji konusunu iktisadi boyutta incelediğimizde ekonomik büyüme ve kalkınma ile ihtiyaç duyulan enerjinin makul fiyatla ve ulaşılabilir şekilde karşılanabilmesi durumu önemlidir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için söz konusu büyüme ve kentleşmeye bağlı olarak enerji kavramı daha hassas hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sürekli artan enerji talebi ile birlikte söz konusu ekonomilerin enerjide dışa bağımlı olması ve buna bağlı olarak ekonomik sorunlar yaşamalarına ve ülkelerin mali durumlarının kırılgan olmalarına yol açmaktadır. Artan enerji ithalatının sebep olduğu cari açıkların uygun seviyede tutulmasında ihracatın yükseltilmesi bir çözüm alternatifi olarak görülebilir. Fakat ihracatın artmasıyla meydana gelecek enerji ihtiyacının karşılanabilmesi durumu da ekonomiyi zorlayacak ve cari açık oranı artmaya başlayacaktır. Bu durumda ise alternatif bir çözüm olarak yenilenebilir enerji kaynakları söz konusu olabilir.

2.4.1. Enerji kavramı ve önemi

Enerji kavramı, 1750'li yıllardan başlayıp günümüze kadar uzanan insanlık tarihinin gereksinim duyduğu en önemli ihtiyacı olmuştur. Üretim alanında girdi olarak kullanılan enerjiye gün giderek verilen önem artmaktadır (Yanar ve Kerimoğlu, 2011: 197).

Geçmiş yıllardan günümüze kadar olan süreçte enerji ve enerji kaynakları konusu dünyanın en önemli konularından ve problemlerinden biri olmuştur. Enerji kaynaklarının giderek tükenmesi ve ayrıca nükleer enerji, kömür, petrol gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının dikkatsizce ve bilinçsizce tüketilmesi ve söz konusu bu yenilenemeyen kaynakların atmosfer ve çevreye verdiği etkiler, yenilenebilir kaynakların daha çok kullanılmasına neden olmuştur. Dünyada enerji alanında devamlı artan bir ihtiyaç söz konusudur. Bu ihtiyacı karşılamak için ve enerji kaynaklarının her alanda kullanımını arttırmak için bilim insanları birçok araştırma gerçekleştirmişlerdir. Güneşten

yararlanmak adına güneş pilleri, rüzgârdan yararlanmak için rüzgârgülleri gibi projeler gerçekleştirmişlerdir.

2.4.2.Enerji tüketimini etkileyen faktörler

Enerji tüketimi günde güne devamlı artış göstermektedir. İnsanlar enerjiyi birçok amaç için kullanmaktadır ve enerji tüketimini etkileyen birden çok faktör bulunmaktadır. Enerji tüketimi oranları ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Tüketim oranlarını etkileyen bazı faktörler şunlardır; kaynak kullanımı, kültür, iklim, politika, teknoloji, ekonomi ve yaşam tarzı (Okorokov, 1990).

Mikro alanda enerji tüketimini etkileyen etkenlere örnek olarak; sıcaklık, tüketici yaşam tarzları, cihazlardaki problem, hane halkı mevcudu, kullanılan aletler, teknolojik gelişmeler gibi faktörler örnek olarak verilebilir.

2.4.2.1. Enerji fiyatları

Ülkeler üretim yapmak ve bunu devam ettirebilmek için enerjiye ve bazı üretim faktörlerine ihtiyaç duyarlar. İhtiyaç duyulan söz konusu enerjinin büyük bir kısmı veya tamamı ülkenin sahip olduğu dinamikler ile temin edilememektedir. Bu sebeple enerji fiyatlarının değişim süreci ve enerji tüketimi birbiri ile ilişkili konulardır.

Enerji fiyatlarındaki artış özellikle enerjinin daha çok tüketildiği ülkeleri etkileyeceği bir gerçektir. Uluslararası düzeyde veya bir ülkede devamlı artış göstermekte olan petrol fiyatlarına karşın enerji tüketimi aynı oranda eksilmiyorsa bu durum o seviyede enerji tüketiminin fiyat esnekliği oranının düşük olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle enerji tüketimini etkileyen önemli etkenlerden biri olarak fiyat değişimi kabul edilmektedir.

Enerji fiyatları sektörleri tüketim ve üretim konusunda etkilerken aynı zamanda tüketiciye yansımaları da etkiler. Özellikle petrol konusunda yaşanan fiyat artışları ülke ekonomileri üzerinde bir iktisadi baskı oluşturacak ve yaşanan fiyat artışlarından olumsuz etkilenmek istemeyen ülkeler petrole alternatif olarak yenilenebilir enerji kaynaklarına talep oluşturacaktır. Söz konusu yönelim, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talebin artmasına neden olmaktadır (Tugal, 2014: 18).

2.4.2.2. Nüfus artışı

Uluslararası ya da ulusal düzeyde enerji üretimini etkileyen diğer bir faktör de nüfus artışıdır. Geçmişten bugüne kadar olan süreçte yaşanan büyük değişim ve gelişimler sebebiyle enerji talebi büyük ölçüde değişim göstermiştir. Dünya nüfusu günden güne sürekli artış göstererek ilerlemektedir. Buna bağlı olarak enerji tüketimi de katlanarak artış göstermeye devam etmektedir. Uluslararası enerji kullanımı, dünya nüfusunun 22. Yüzyılda 6 milyardan 12 milyara yükseldiğinde yaklaşık 9000 milyon ton eşdeğer petrolden 15.000 ve 21.0000 Mtoe a arasında yükselmesi ön görülmektedir (Özdil, 2017).

Ülke ekonomilerinin gelişmişlik göstergelerinden biri ürettikleri ve kullandıkları enerji miktarıdır. Enerji tüketim ve üretim miktarı ekonomilerin gelişmişlik seviyesiyle doğru orantılıdır. Yaklaşık 7 milyar nüfusa sahip dünya genelinde gelişmiş ülkelerde yaşayan bir milyar nüfus toplam kullanılan enerjinin %60'ını tüketirken, %40'ını ise geliştirmekte

olan ülkelerde hayatını sürdüren beş milyar nüfus tüketmektedir. Bu sebeple, enerji tüketimi miktarının nüfus ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

2.4.2.3. Teknolojik gelişme

Enerji tüketimini etkileyen diğer bir faktör ise teknolojiye yaşanan gelişmelerdir. Teknolojik gelişmelerle birlikte üretimde ihtiyaç duyulan enerji daha verimli ve etkili halde kullanılabilir. Diğer bir deyişle, daha az enerjiyle daha fazla üretim verimliliğine ulaşılabilir.

Gelecek dönemdeki enerji gelişim süreci genel olarak ekolojik ve sosyal etkenler ve insanların enerji teknolojilerine ayak uydurması ile belirlenecektir (Okorokov, 1990) . Bu sebeple, teknolojik gelişmeler enerji tüketimi ile doğrudan etkileşim halindedir.

2.4.2.4. İstihdam ve demografik etkiler

Bir ülke ekonomisi ekonomik ve sosyal olarak gelişim gösterdikçe enerji talebinde de hızlı bir artış yaşanacaktır. İhtiyaç duyulan oranda enerjinin olmaması durumunda, ürün ve hizmet sorunları yaşanacak, milli gelirde azalma görülecek ve işsizlik artışı gösterecektir (Dumrul, 2011: 20).

2.4.3. Enerji tüketiminin cari açık üzerindeki etkisi

Cari açığı etkileyen mikro ve makro alanda birçok faktör söz konusu olmakla beraber ülke ekonomisinin dinamikleri önemsendiğinde ekonomik büyüme, enerji tüketimi, döviz kurları, kredi hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar, finansal gelişme gibi belirleyicilerin olduğu görülmektedir. Cari açık üzerinde etkisi olan faktörler arasında olan enerji tüketimi önemli bir rol oynamaktadır. Bunun sebebi, enerji tüketiminin söz konusu diğer faktörler üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmasıdır. Dolayısıyla cari açıkla birlikte diğer değişkenleri de etkilemektedir (Tatlıyer, 2014: 18).

Üretimde oldukça öneme sahip olarak nitelendirilen enerji, ülkenin refah seviyesini geliştirmek ve yükseltmek konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Fakat üretimde kullanılacak olan enerji kaynaklarının ihtiyacı karşılayacak seviyede olmayışı durumu ülke ekonomisinin enerjide dışa bağımlı halde olmasına neden olmakta ve enerji ithalatı da paralel olarak artış göstermektedir. Tüm bunlar sonucunda enerjide dışa bağımlı olmak ülkenin cari açık seviyesini yükseltmektedir.

BÖLÜM 3: UYGULAMA

Bu bölümde çalışmanın amacı, literatür taraması, metodolojisi, kapsamı ve veri seti ele alınacaktır. Araştırmanın içeriğine uygun yapılan analiz sonuçları paylaşılacak ve yorumlanacaktır. Son olarak çalışmanın değerlendirilmesi yapıp öneriler paylaşılacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Cari açık kavramı günümüzde ülkelerin en çok önemseydiği problemlerin başında gelmektedir. Cari işlemler hesabında yaşanan dengesizlikler ülkelerin makroekonomik güçlerini etkilemesi sebebiyle ülkeler tarafından ciddiye alınan bir tehdit olmaktadır. Çalışmada cari açığı belirleyen faktörlerden iktisadi ve enerji ile ilgili faktörlerin seçilen OECD ülkeleri için analiz edilmesi amaçlanmıştır. Belirlenen iktisadi faktörler ve enerji tüketimi arasındaki nedensellik ilişkileri çalışmanın amacını ifade etmektedir.

3.2. Literatür Taraması

3.2.1. Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki

Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar ele alındığında, üç farklı görüşün olduğu tespit edilmektedir. Bu ilişki arasındaki ilk görüş; cari açık ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşe göre, cari işlemler dengesinde meydana gelen açıklar ekonomik büyümenin sonucu olan talep artışlarından kaynaklanmaktadır. Ekonomik büyümeden kaynaklanan toplam talep artışı sonucu ithalat oranını artırmakta ve bu durum cari açığa sebep olmaktadır. Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ikinci görüş ise; söz konusu iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, gelişmekte olan ülkeler için sermaye gerekliliği ve ülkelerin teknoloji alanındaki açıklıkları sebebiyle cari işlemler hesabının daha çok açık vereceği görüşündedir. Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkındaki son görüş ise, iki makroekonomik değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu yönündedir.

Hepektan ve Çınar (2012), OECD ülkelerinde cari işlemler dengesi ve GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 27 OECD ülkesini 1975-2008 dönemi için incelemiştir. Hepektan ve Çınar çalışmasında panel eş bütünleşme analizi yöntemini kullanarak, cari açık ve ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme testine göre anlamlı ve uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akbaş (2012), çalışmasında 1990-2010 dönemi için 20 OECD ülkesi arasındaki ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini incelemiştir. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemek için panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmalar sonucunda ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yalçınkaya ve Temelli (2014), BRICS ve MINT ekonomilerinin ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla hazırladıkları çalışmasında 1922-2013 dönemini ele almıştır. Söz konusu ilişkiyi değerlendirmek için panel veri analizi kullanılmış olup, ekonomik büyümenin uzun ve kısa vadede cari açık üzerinde oldukça etkili olduğu, büyüme hızı değiştikçe cari açık seviyesinin de değiştiği tespit edilmiştir.

Fisher (1993), 1961-1988 dönemini içeren çalışmasını Doğu Asya, Latin Amerika, Afrika ve OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki etkileşimi incelemek üzere gerçekleştirmiştir. Fisher çalışmasını yürütürken Panel Veri Analizi yöntemini kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda büyümenin cari açıktan olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Songur ve Yaman (2013), çalışmada gelişmekte olan 10 ülkeyi ele almıştır. Veri olarak 1981-2010 dönemini ele alan yazarlar, cari açık ve büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Eş bütünleşme yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmaların sonucunda, değişkenler arasındaki ilişkinin uzun dönemli olduğu, cari işlemlerden büyümeye pozitif yönlü, büyümeden cari işlemler dengesine negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Telatar ve Terzi (2009), cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye üzerinde Granger nedensellik testi ve VAR analizi yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada kullanılan veriler 1991-2005 dönemine ait olup üçer aylık verilerdir. İnceleme sonucunda ekonomik büyüme ve cari açık arasında zıt yönlü bir ilişki olduğu görülmüş, ekonomik büyümenin artması cari açığı olumsuz etkiler sonucuna ulaşmıştır.

3.2.2. Cari açık ve finansal gelişme arasındaki ilişki

Cari açık ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar son yıllarda hızla artmaya devam etmektedir. Literatürde bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ifade eden çeşitli görüşler mevcuttur. Finansal gelişmenin cari açık üzerinde etkisi olduğu ifadesine ek olarak cari işlemler dengesinde meydana gelen artışların finansal araçlara olan talebi arttırarak finansal gelişmeye etki ettiği yorumu da mevcuttur.

Alper ve Oransay (2015), cari açık ve finansal gelişim arasındaki ilişkiyi değerlendirmek üzere 24 OECD ülkesini 1995-2012 dönemi için incelemiştir. Çalışmasında Panel Nedensellik testini kullanmıştır. Yapılan testler sonucunda, cari açığın finansal gelişme üzerinde olan herhangi bir etkisine rastlanmamış, fakat finansal gelişmenin cari açık üzerinde negatif yönlü bir etkisinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Niroomand vd. (2014), çalışmasını gelişmekte olan 18 ülke üzerinde 1980-2011 dönemi için gerçekleştirmiştir. Çalışmada, sermaye piyasası verileri ve banka sektörü verilerine cari açıkla birlikte uzun ve kısa dönem olarak koentegrasyon testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, uzun dönemde de kısa dönemde de finansal gelişmenin cari açık üzerinde etkili olduğu fakat uzun dönemde finansal gelişmenin cari açık üzerindeki etkisinin daha anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Do ve Levchenko (2004), cari açığın finansal gelişme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmada dışa açıklığın finansal gelişme üzerindeki etkisinin hem olumlu hem de olumsuz yönde olduğunu ifade etmektedir. Milli gelirleri yüksek olan ülkelerde dışa açıklık arttıkça finansal gelişme bu durumdan olumlu yönde etkilenirken, milli gelir seviyesi düşük olan ülkelerde dışa açıklık arttıkça finansal gelişmenin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.3. Cari açık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki

Malların ve sermayenin serbest dolaşımı küreselleşme ile birlikte ön plana çıkan bir konu olmuştur. Bu doğrultuda doğrudan yabancı yatırımlar ve cari açık değişkenleri ülkeler için önem kazanan göstergeler arasındadır. Fakat literatürde söz konusu bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlı kalmıştır. Son dönemlerde, cari açıkların artması, ayrıca bu açıkların finanse edilmesinde doğrudan yabancı yatırımların ön plana çıkması sebebiyle bu konudaki çalışmaların hız kazanmaya başladığı söylenebilir.

Oeking ve Zwick (2015), çalışmasını 23 OECD ülkesi üzerinde gerçekleştirmiştir. Cari açık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemek üzere 1990-2013 dönemi çeyreklik verilerini analiz için kullanmıştır. Oeking ve Zwick (2015) verileri Granger nedensellik testine tabi tutmuştur ve bu analiz sonucuna göre; cari işlemler hesabının doğrudan yabancı yatırımların genelde Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Yalta ve Bayraktar Sağlam (2016), doğrudan yabancı yatırımlar ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemek için geliştirmekte olan ülkeleri değerlendirmiştir. Çalışmada dinamik panel nedensellik testi ve 1980-2009 dönemi verileri kullanılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların cari açığın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fry vd. (1995), çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımlar ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 46 geliştirmekte olan ülke (GOÜ) araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. 1970-1992 dönemini ele alan çalışmada, Granger nedensellik testi ile iki değişken arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Birçok ülke için doğrudan yabancı yatırımlar ve cari açık arasında nedensellik ilişkisi söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mencinger (2008), AB'ye yeni üye olan ülkeleri çalışmasında kullanmıştır. 1996-2006 dönemi verilerini ele alan Mencinger, doğrudan yabancı yatırımlar ve cari açık arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemiştir. Çalışmada Panel nedensellik testi kullanılarak, doğrudan yabancı yatırımların cari açığı azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akbaş (2013), çalışmasında G7 ülkelerinde DYY ve cari açık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla 1990-2011 verilerini kullanarak analizler yapmıştır. Yaptığı analizlerde Panel Eş Bütünleşme ve Nedensellik testleri kullanılmış ve çalışmada DYY'den cari işlemler dengesine tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

3.2.4. Enerji tüketimi ve cari açık arasındaki ilişki

Enerji tüketiminin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini inceleyen çalışmalar uzun zamandır akademik çalışmalarda yer almıştır. Ancak literatür taramasında enerji tüketiminin cari açık ile etkileşimini konu edinen çalışmalara sık rastlanmamıştır.

Yanar ve Kerimoğlu (2011), ekonomik büyüme, cari açık ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla çalışmasını gerçekleştirmiştir. 1975-2009 dönemi için analizler yapan Yanar ve Kerimoğlu, çalışmasında Johansen eş bütünleşme yönetimini kullanmıştır. Çalışmada, enerji tüketiminde yaşanan herhangi bir değişimin cari açık ve ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Uysal vd. (2015), 1980-2012 dönemine ait cari açık, büyüme ve enerji tüketimi verilerini kullanarak VAR modelinden hareketle, eş bütünleşme analizi yapılarak değişkenler

arasındaki ilişki üzerinde çalışmışlardır. Analiz sonucunda, söz konusu değişkenlerin birlikte hareket ettiği sonucuna varılmıştır.

Türkoğlu (2018), çalışmasında 1985-2015 yıllarını içeren verilerle oluşturulan modeller üzerinde cari açık- döviz kuru- enerji tüketimi arasındaki ilişki incelenmiştir. OECD ülkeleri arasında panel veri analizi yapılarak araştırmanın devamı sağlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Veri Seti

Araştırmada kullanılan örneklem cari açığı belirleyen faktörlerden olan; ekonomik büyüme, finansal gelişim, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi verileridir. Araştırmanın örneklemine oluşturan değişkenler uluslararası alanda en çok öneme sahip olan başlıkları içermektedir.

Araştırmada kullanılan ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve finansal gelişim değişkenlerinin verileri www.data.worldbank.org veri tabanından alınmıştır. Ayrıca araştırmada kullanılan enerji tüketimi verileri International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı) veri tabanından temin edilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan OECD ülkelerinin bazıları için istenilen aralıkta verilere ulaşılamaması sebebiyle seçilmiş olan 20 OECD ülkesi incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığı nedensellik ilişkileri ve birim kök testleri sonuçları için Gauss 10.0 ve Eviews 10.0 paket programlarından yararlanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Metodolojisi

3.4.1. Yatay kesit bağımlılığı

Paneli oluşturan değişkenlerin yaşadığı herhangi bir şoktan mevcut ülkelerin etkilenme derecelerinin eşit olması ya da mevcut ülkelerden birinde gerçekleşen bir makroekonomik krizden diğer ülkelerin etkilenmediği fikrine dayanan test, yatay kesit bağımsızlığı olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin günden güne artış göstermesiyle, 2008 yılı küresel krizde yaşandığı gibi ülkelerin herhangi birinde yaşanan ekonomik şokun diğer ülkeleri etkileyeceği gerçeği anlaşılmaktadır. Bu sebeple yatay kesit bağımlılığı testi önemsenmeden gerçekleşen analizler tutarlı olmayacak ve sapmalı sonuçlar elde edilecektir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığına analize başlanılmadan önce test edilmelidir.

Yatay kesit bağımlılık analizlerinde kullanılan testlerden biri aşağıdaki eşitlikte gösterilen LM_{adj} testidir. LM_{adj} testi, Peseran (2008) tarafından geliştirilen ve standart sapması düzeltilmiş olan bir testtir.

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{P}_{ij} \frac{(T-k)\hat{p}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{v_{Tij}^2}} \right) \quad (3)$$

Formülde k regresör numarasını, μ_{Tij} , $(T-k)\hat{p}_{ij}^2$ 'nin ortalamasını, v ise $(T-k)\hat{p}_{ij}^2$ 'nin varyansını ifade etmektedir. Sunulan eşitliğe göre ulaşılan test istatistiği, asimptotik olarak standart normal dağılımdadır. Testler sonucunda oluşturulan hipotezler;

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, H0 hipotezi kabul edildiğinde, yatay kesit bağımlılığının ülkeler arasında olmadığı sonucuna ulaşılırken analize 1. nesil panel birim kök testi uygulanarak devam edilmelidir. Fakat H0 hipotezi kabul görmeyip yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilir ise analiz 2. Nesil panel birim kök testiyle devam etmelidir (Baltagi, 2008).

$$CD_{LMadj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij}^2 \frac{(T-k-1)P_{ij}^2 - \hat{\mu}_{Tij}}{VT_{ij}} N(0,1) \right) \quad (4)$$

3.4.2. CADF panel birim kök testi

$T > N$ ve $N > T$ durumlarında, yatay kesit bağımlılığını önemseyen CADF panel birim kök testi kullanılmaktadır. CADF test istatistiği CADF kritik tablo değerlerinden büyük olduğu durumlarda boş hipotez reddedilir ve serisinin durağan olduğu söylenebilir. CADF test istatistiği aşağıda sunulmuştur;

$$Y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i Y_{i,t-1} + u_{i,t} \quad (5)$$

Hata terimi u_{it} 'dir.

$$u_{it} = y_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

ε_{it} bireysel hatayı belirlemektedir.

$$\Delta y_{it} = a_i + \beta_i y_{i,t-1} + y_i f_i + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

$$H_0: \beta_i = 0 \text{ tüm } i\text{'ler için}$$

$$H_1: \beta_i < 0$$

$$i = 1, 2, \dots, N_1$$

$$\beta_i = 0,$$

$$i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \quad (8)$$

Bu yöntemle göre elde edilen CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) istatistiği, her yatay kesitin birim kök testi istatistiklerinin ortalaması alınarak elde edilmektedir

$$CIPS = N^{-1} \sum_{t=1}^N CADF_t \quad (9)$$

3.4.3. Emirmahmutoğlu ve Köse panel nedensellik testi

Panel veri analizleri birden fazla veri hakkında genel bir sonuca varmamızı sağlarken, zaman serisi analizleri sadece bir veri hakkında bir sonuca ulaşabilmemize olanak tanır. Bu sebeple çalışmada panel veri analizlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi, panellerin değişik durağanlık seviyesinde de kullanılabilmektedir. Bu test, panel eş bütünleşme sonuçlarını önemsememektedir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testi, heterojen panel verilerinin varlığı söz konusu olduğunda kullanılmaktadır.

Toda-Yamamoto nedensellik testiyle birlikte, birim kök testi sonuçlarına aynı şekilde yaklaşan bu testin formülü aşağıda sunulmuştur;

$$y_{i,t} = \mu_i + A_{i1}y_{i,t-1} + \dots + A_{ik}y_{i,t-k_1} + \sum_{j=k_i+1}^{k_i+dmax_i} A_{ij}y_{i,t-j} + e_{i,t} \quad (10)$$

Formülde t zaman periyodunu, i ise yatay kesit boyutunu ifade etmektedir. Panelde nedensellik ilişkisi kurulduğuna temel hipotez gösterirken, en az bir serinin değişkenlerinin kendi içinde Granger nedensellik ilişkisi kurulduğuna alternatif hipotez ifade etmektedir. Test istatistiği aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \quad (11)$$

3.4.4. Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde herhangi bir ülke için olan nedensellik ilişkisinin farklı ülkeler için de geçerli olduğunu, ayrıca gözlem sayısının çoğalmasıyla birlikte anlamlı ve etkin sonuçlara ulaşılabildiğini belirtmiştir.

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,t} \quad (12)$$

Bireysel Wald istatistiklerinin ortalaması ana hipotezi test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Yukarıdaki eşitlikteki $W_{i,t}$ ifadesi i. ülke için nedenselliği test etmek amacıyla kullanılan Wald istatistiğidir. Bu ifadede T ve N'nin sonsuza gittiği asimptotik test ile T'nin sabit olduğu ve yarı asimptotik test ile ele alınmalıdır.

T ve N sonsuza giderken ($N, T \rightarrow \infty$), asimptotik dağılımın anlamlı olduğu $Z_{N,T}^{HNC}$ ortalama istatistiği, T sabit ise ($N > T$) yarı asimptotik dağılıma sahip olan $Z_{N,T}^{HNC}$ ortalama istatistiği kullanılmaktadır.

$$Z_{N,T}^{HNC} = \frac{\sqrt{N} [W_{N,T}^{Hnc} - \sum_{i=1}^N E(W_{i,t})]}{\sqrt{\sum_{i=1}^N Var(W_{i,t})}} \quad (13)$$

3.5. Ampirik Bulgular

Tablo 6'da sunulmuş olan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları incelendiğinde Breush ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen yönteme göre tüm panellerin yatay kesit bağımlılığı içerdiği, Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen yöntem açısından ise bazı panellerde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu bazılarında ise yatay kesit bağımlılığının olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda ikinci nesil birim kök, eş bütünleşme ve nedensellik testlerinin kullanılması uygundur.

Tablo 6: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	LM	LM _{ADJ}
Cari Açık	1163.947 (0.00)	-0.708 (0.761)
Ekonomik Büyüme	390.979 (0.00)	1.801 (0.036)
Finansal Gelişim	278.774 (0.00)	21.194 (0.00)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	408.825 (0.00)	1.085 (0.139)
Enerji Tüketimi	5218.126 (0.00)	9.548 (0.00)

Not: Parantez içerisindeki değerleri anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 7: CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Seviye	Birinci Fark
Cari Açık	-1.69	-2.96*
Ekonomik Büyüme	-3.78**	-
Finansal Gelişim	-2.509	-4.448***
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	-2.96*	-
Enerji Tüketimi	-4.65***	-

Not: ***, ** ve * sırasıyla %99, %95 ve %90'da anlamlılığı göstermektedir.

Pesaran'ın (2007) CADF panel birim kök testi sonuçları incelendiğinde cari açık ve finansal gelişim panellerinin seviyelerinde durağan olmadığı ve birinci fark alma işlemi sonucunda bu panellerin durağanlaştığı görülmüştür. Öte yandan ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi panellerinin ise seviye değerlerinde durağanlaştığı elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları

	Panel Fisher İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Cari Açık → Ekonomik Büyüme	71.560	0.002***
Ekonomik Büyüme → Cari Açık	32.697	0.787
Cari Açık → Doğrudan Yabancı Yatırım	86.328	0.00***
Doğrudan Yabancı Yatırımlar → Cari Açık	60.253	0.021**
Cari Açık → Enerji Tüketimi	54.623	0.062*
Enerji Tüketimi → Cari Açık	24.038	0.978

Not: ***, ** ve * sırasıyla %99, %95 ve %90'da anlamlılığı göstermektedir.

Böyle bir durumda farklı seviyelerde durağanlaşan paneller için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi kullanılırken, aynı seviyede durağanlaşan paneller için ise Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar Tablo 8'de sunulmaktadır.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde cari açıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik görülmüştür. İlaveten cari açık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte cari açıktan enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik olduğu söz konusu sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

	Panel Fisher İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Cari Açık → Finansal Gelişim	3.470	0.000***
Finansal Gelişim → Cari Açık	3.8144	0.000***

Not: *** %99'da anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 9'daki sonuçlar incelendiğinde ise cari açık ve finansal gelişim arasında çift yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ekonomik büyüme ile cari açığı azaltma imkânı olmayan OECD ülkeleri finansal gelişim vasıtasıyla bu işlemi yapmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Cari açık kavramı son yıllarda daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Cari işlemler hesabı ödemeler bilançosunun içinde yer alır ve bu hesapta meydana gelen açıklar cari açıkları ifade etmektedir. Cari işlemler hesabı; gelirler hesabı, mal ve hizmetler hesabı ve cari transferlerden oluşmaktadır.

Cari açık sorunu, söz konusu problemin yaşandığı ülkelerin makroekonomik güçlerini ve ilişki içinde olduğu diğer ülkelerin ekonomik değişkenlerini etkilemekte olan önemli tehditlerden biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ciddi sorunlarından olan cari işlemler hesabındaki dengesizlikler son dönemlerde gelişmiş ülkelerinde ekonomilerini etkileyen bir tehdit haline gelmiştir. Bu sebeple cari açık konusu ve cari açık belirleyicileri, ekonomistler, politikacılar veya tüm kamuoyu için üzerinde durulan bir problem olmuştur.

Bir ülkede tüketimin üretimden daha fazla olması cari açık sorununun yaşandığının göstergesidir. Ayrıca cari açık, ülkede gerçekleşen ihracattan sağlanan gelirlerin ithalat için kullanılan giderlerden eksik olması şeklinde de ifade edilmektedir.

Tüm dünyaya konu olan cari açık sorunu özellikle son dönemlerde üstünde durulan bir problem niteliğindedir. Yaşanan ekonomik büyümeyle birlikte ülkelere sermaye akımı sağlanmış ve yüksek büyüme rakamları cari açık sorununun daha da artmasına ve ekonomilerde kırılmalıkların yaşanmasına neden olmuştur.

Cari açık problemi gelişmekte olan ülkelerde daha çok görülmektedir. Bunun temel nedeni ekonomik büyümeyle birlikte cari açık seviyesinde yaşanan artıştır. Yatırımların artış göstermesi ve tasarrufların azalması cari açığın oluşmasına neden olmakta ve bu durum ekonomik büyüme ile ilgilidir. Ekonomik büyümenin neden olduğu kâr düzeyindeki artış yatırım kapasitesinin artmasına yol açmaktadır. Kâr oranlarındaki artış ihtimali tasarrufların azalmasına neden olmaktadır. Bu durum tasarruf – yatırım dengesizliklerine yol açar ve cari açık problemlerine sebep olmaktadır.

Cari açık ülkelerin makroekonomik yapısının bozulmasına sebep olurken bu durum finansal gelişme ile de ilgilidir. Finansal araçların gelişmesi ve çeşitlenmesi, ülkeye giren yabancı kaynakların artması finansal gelişmenin ülke ekonomisine sağladığı katkılardan bazılarıdır. Fakat, dış borçlar dengeli ve uyumlu şekilde kullanılmazsa ülkeler daha büyük seviyelerde borçlarla karşılaşabilir.

Finansal istikrarsızlıkların nedenlerinden biri olan cari işlemler açığı, kontrol edilebilir ve uygun politikaların seçilmesi gerekliliğini içermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan cari işlemler açığının finansmanı önemli bir sorun haline gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ise açığın finansmanı konusunda en güvenli araçlardan biridir. Bunun sebebi doğrudan yabancı yatırımlar gibi sermaye akımları uzun vadeli ve ülkeleri terk etmesi kısa sürede gerçekleşmez. Bu doğrultuda ülkeye döviz krizi yaratma ihtimali doğrudan yabancı yatırımlar için daha azdır.

Ülkelerin ekonomik dengesinin planlanması için doğrudan yabancı yatırımlar etkin faktörlerden biridir. Doğrudan yabancı yatırımlar, dış krediler ve portfolyo yatırımları ülkelerin dış ticaret açığı için kullanılan finansman yöntemlerindendir. Doğrudan yabancı

yatırımlar kullandıkları ülkelerde uzun dönemli yararlanılan bir finansman türüdür ve bu nedenle dış ticaret açığı yaşıyan ülkeler tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Fakat yine de doğrudan yabancı yatırımların cari açığı net olarak olumlu yönde etkilediği durumu belirsizdir. Bazı durumlarda açığı azaltıcı etkide bulunsada bazı durumlarda açığın büyümesine neden olabilir.

Cari açığı belirleyen birçok değişken söz konusu olsa da en temelde gösterilebilecek olanlar arasında olan enerji tüketiminin rolü oldukça büyüktür. Bunun nedeni ise enerji tüketiminin cari açık gibi diğer faktörler üzerinde de etkisinin fazla olmasıdır. Buna bağlı olarak cari açık ile birlikte farklı değişkenleri de etkilemektedir. Dolayısıyla enerji tüketimi, cari açıkla birlikte diğer değişkenleri de etkilemektedir.

Enerji kavramı üretimde olduğu gibi ülkenin gelişmişlik seviyesini belirlemek konusunda da oldukça öneme sahip bir değişkendir. Üretim için ihtiyaç duyulan enerji kaynaklarının yetersiz kalması ülkeleri dışa bağımlı hale getirir ve enerji ithalatı artış gösterir. Bu artış sonucunda ülkenin dışa bağımlı olması cari açığın artmasına sebep olmaktadır.

Çalışma kapsamında cari açığı belirleyen faktörden; ekonomik büyüme, finansal gelişme, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi çalışmanın değişkenleri olarak belirlenmiştir. Seçilen değişkenler ile cari açık arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilip araştırılmıştır.

İlk olarak paneller arası yatay kesit bağımlılığı ilişkisini incelemek amacıyla serilere Breush ve Pagan (1980) testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Pesaran'ın (2007) CADF panel birim kök testleri kullanılmıştır. Testler dahilinde seviyelerinde durağan olmayan durumlarda birinci fark alınarak panellerin durağan seviyesi tespit edilmiştir. Seviyesinde durağan çıkan paneller için Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi uygulanırken farklı seviyelerde durağan olan paneller için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi uygulanmıştır.

Uygulanan testler sonucunda cari açık ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik görülürken, cari açık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca cari açık ve enerji tüketimi arasında tek yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analizler ile çalışmada cari açığı belirleyen faktörlerin incelenmesiyle birlikte cari açık problemine karşı bir bilinç kazandırmak ve çözüm üretmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda cari açık sorununu inceleyen diğer çalışmalardan farklı olarak problemi belirleyen değişkenlerin seçilen OECD ülkeleri temelinde olması ve değişkenlerin en önem taşıyan konulardan seçilmesi çalışmanın farklı yönlerini belirtmektedir. Çalışma sonunda elde edilen bulgular incelendiğinde Türkoğlu'nun (2018) çalışması ile benzer sonuçlar içerdiği görülmüştür.

Cari açığı belirleyen değişkenler olarak yalnızca ekonomik büyüme, finansal gelişim, doğrudan yabancı yatırımlar ve enerji tüketimi değişkenlerinin seçilmiş olması ve farklı değişkenleri ele almaması çalışmanın eksik yönleri olarak değerlendirilebilir.

Gelecek dönemde yapılacak olan çalışmaların aşağıdaki maddeleri dikkate alması önerilir:

- Araştırmada cari açığı belirleyen faktörler değerlendirilirken farklı değişkenler çalışmaya dahil edilebilir.
- Çalışma verileri farklı ülke grupları için seçilerek değişkenler arası ilişki değişik ülke grupları için analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akışoğlu, B. (2013). Portföy Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi ve Türkiye Uygulaması. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 6.
- Alkan, Y. (2018). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı ile Büyüme ve Döviz Arasındaki İlişki. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisat Bölümü, İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 54-67.
- Alp, M. (2021). *Enerji Türleri Açısından Tüketim, Dış Ticaret Açığı, Finansal Gelişme ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Mardin.
- Alper, A., ve Oransay, G. (2015). Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 73-85.
- Altıntaş, N. (2017). *Finansal Gelişme ile Gelir Dağılımı İlişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Aslan, N., ve Yörük, D. (2008). Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi. *Marmara üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 33-69.
- Ata, A., ve Yücel, F. (2003). Eş Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 97-109.
- Avcı, B. (2015). *Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Aydoğuş, İ., ve Öztürkler, H. (2006). *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ayvaz Güven, E. (2016). *Cari Açık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki : Türkiye ve Brezilya Örneği (1980-2015)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.
- Baltagi, B. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Başarır, Ç., ve Erçakar, M. (2017). Finansal Gelişme ve Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Panel Eşbütünleşme Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 39-50.
- Bayrak, M., ve Esen, Ö. (2012). Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 23-49.
- Bayraktutan, Y., ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1-28.
- Benli, A. (2018). *Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Temel Belirleyicileri : 2001 Krizi Sonrası Dönemin Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Celepcioğlu, M. E. (2011). *Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Çermikli, A. (2018). Türkiye’nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu ve Yatırım Gelir-Gider Dengesi: 2000-2016. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49-77.
- Dinler, Z. (2005). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Duman, Y. (2017). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 12-28.

- Dumitrescu, E. ve Hurlin, C. (2012) Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels, *Economic Modelling*, 29, 1450–1460.
- Dumrul, Y. (2011). *Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori ve Türkiye Uygulaması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Eğilmez, M. (2013). Tasarruf Yatırım Dengesi Geometrisi. <https://www.mahfiegilmez.com/2013/09/tasarruf-yatirm-dengesi-geometrisi.html>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2021
- Eğilmez, M. (2014). *Ödemeler Dengesini Okuma*. <https://www.mahfiegilmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021.
- Ekşi, F. (2010). *Türkiye’de Cari Açık ve Finansmanı (1980-2009)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Frank, R., ve Bernanke, B. (2004). *Principles of Economics*. New York: The McGraw-Hill.
- Güneş, M., ve Arslan, T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 32-60.
- IMF. (2009). Balance of Payments and International Investment Position Manual. Washington.
- İşeri, M., ve Aktaş, Z. (2005). İmkb’de Yabancı Potföy Yatırımlarındaki Hareketler. *Yaklaşım Dergisi*, 47-51.
- İzdeş Terkoğlu, Ö. (2010). Uluslararası İktisat II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- İzdeş Terkoğlu, Ö. (tarih yok). Ödemeler Bilançosunun Şematik Yapısı. *Uluslararası İktisat II*, s.14.
- Kantarıcı Türk, G. (2019). *Türkiye ve Farklı Ülke Grupları İçin Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Kantarıcı, H., ve Karakaya, U. (2011). Ekonomik Kurumların İktisadi Büyümedeki Rolü ve Önemi. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 56-67.
- Karaca, C., ve Kelepçe, F. (2019, Eylül 26-29). Türkiye’de Orta Gelir Tuzağı ve Çıkış Stratejileri . Malatya.
- Kaya, M. (2016). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51-75.
- Kelepçe, F. (2020). *Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Maliye Politikaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Kelley, A. (1988). Economic Consequences of Population Change in the Third. *Journal of Economic Literature*, 1685-1728.
- Kemeç, A., ve Kösekahyaoglu, L. (2015). J Eğrisi Analizi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 239-258.
- Keskin, N. (2019). Türkiye’de Cari İşlemler Hesabı ile Finans Hesabı Arasındaki Nedensellik. *İzmir İktisat Dergisi*, 279-297.
- Koçbulut, Ö., ve Altıntaş, H. (2016). İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünlüşme Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 145-174.

- Konaç, İ. (2018). *Dış Ticaret Ve Cari İşlemler Dengesinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi İle İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Kutlu, M., ve Emir, M. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Volatilitesi Arasında Nedensellik İlişkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 269-278.
- Özgün, M. ve Karayılmazlar E. (2019). Tasarruflar İle Dış Borçlar Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 489-515.
- OECD. (2008). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*. Paris.
- Okorokov, V. (1990). *Energy Consumption And Technological Developments. Analysis* Laxenburg, Austria: International Institute for Applied Systems.
- Ömer, G. (1996). *İktisada Giriş*. Muğla: Evşen Yayıncılık.
- Özdil, S. (2017). *Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Enerji Tüketimi Yoğun Ülkeler Üzerinde Bir Uygulama (1990-2014)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nevşehir.
- Özmen, M. (2019). *Cari Açık- Bütçe Açığı- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öznur, S. (2020). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Cari Açık Üzerindeki Etkisi (2000-2018): Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Parasız, M. (2007). *İktisadın ABC'si*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence, *Econometrics Journal*, 11, 105–127.
- Pesaran, M.H. (2007). A Simple Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22 (2), 265-312.
- Polat, M. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 159-170.
- Sağlam, E. (2003). *Dolaylı Sermaye Yatırımları ve Dış Yatırımcıların Türk Sermaye Piyasasına Çekilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Songur, M., ve Yaman, D. (2013). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi. *Maliye Dergisi*, 220-232.
- Taban, S. (2011). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Ankara: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Taş, M. (2004). Menderes Döneminin Ekonomi Politikası Ve 1958 İstikrar. *Mevzuat Dergisi*, 48.
- Tatlıyer, M. (2014). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri ve Belirledikleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 1-28.
- TCMB. (2012). *Ödemeler Dengesi Raporu*. Ankara.
- TCMB. (2013). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri'ne İlişkin Yöntemsel Açıklama*. <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2021.
- TCMB. (2013). *Ödemeler Dengesi Raporu*. Ankara.

- TCMB. (2018). Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama. Ankara: İstatistik Genel Müdürlüğü- Ödemeler Dengesi Müdürlüğü.
- TCMB. (2021). *Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama*. Ankara: Veri Yönetişimi ve İstatistik Genel Müdürlüğü.
- Terzi, H., ve Telatar, O. (2010). Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 197-214.
- Togan, S., ve Berument, H. (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler. *Bankacılar Dergisi*, 3-21.
- Tugal, N. (2014). *Enerji Talebi Ve Enerji Talebini Belirleyen Faktörler: Türkiye Uygulaması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon.
- Yanar, R., ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 191-201.
- Yayar, R., ve Demir, Y. (2014). Türkiye’de Sürdürülebilir Cari Açık. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 118-148.
- Yıldırım, M. C. (2010). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği. İstanbul.
- Yılmaz Türkmen, S., ve Çağır, G. (2017). Finansal Hizmetlere Erişim ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 63-76.
- Yılmaz, M. (1993). T.C. Merkez Bankasının Kredi Politikası ve Ödemeler Dengesi: Türkiye’deki Durumun Bir Model Çerçevesinde İrdelenmesi. 4.
- Yılmaz, Ö., ve Akıncı, M. (2011). İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 363-377.
- Yücel, İ. (1973). Ödemeler Bilançosu sorunu ve Planlı Dönemde Türkiye’nin Ödemeler Dengesi. *Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi*, 15.
- Yükseler, Z. (2013). *Yatırım-Tasarruf Dengesi: Türkiye Uygulaması ve Sorunlar*. <https://www.researchgate.net/publication>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2021.

ÖZGEÇMİŞ

Seda SÜZER, ilköğretim ve ortaöğretimini Yalova’da tamamlamıştır. 2013 yılında girmiş olduğu İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2018 yılında mezun olmuştur. 2018 yılında başladığı Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı’ndaki tezli yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

